

EL PROBLEMA DE LA HIPOTÈTICA DIFTONGACIÓ EN CATALÀ EN EL CONTEXT DE LES ALTRES LLENGÜES ROMÀNIQUES

Fernando Sánchez Miret
Universitat de Salamanca

A la meva mare*

1 INTRODUCCIÓ

La intenció d'aquest treball és la mateixa que la de Fouché (1925: 1): «Nous nous proposons de déterminer la place du catalan par rapport aux autres langues romanes – spécialement celles de l'Ouest –, en ce qui concerne les phénomènes de diphtongaison». El mateix propòsit tingué l'article de Schürr (1955). La hipòtesi que defensaré, però, és ben diferent de la de Fouché i de la de Schürr.

La comparació amb les altres llengües romàniques ha fet que molts romanistes pensin que el català va tenir una diftongació de /ε, ɔ/ en contacte amb sons palatals: per exemple PĚCTU > pit, LĚCTU > llit, ŎCTO > huit. Els paral·lels adduïts són el francès, l'occità, l'aragonès i el lleonès (cf. § 2.3). Aquesta és la posició, per exemple, de Fouché (1925) i Coromines (1958) i sembla que s'ha convertit en la *doxa* (cf. § 3).

La comparació es pot fer però amb una mica més de cura. Per una banda, la diftongació com a origen dels triftongs en aragonès i lleonès s'ha de posar en dubte (cf. Pensado 1989). D'altra banda, el paral·lelisme amb l'occità i el francès no és tan gran: aquestes llengües tenen diftongació també en altres contextos, cosa que no succeeix en català. Això fa sospitar si l'autèntic paral·lel romànic del català no serà el portuguès, on no va haver-hi diftongació antiga de /ε, ɔ/ (i on sí n'hi ha de més moderna, com també és el cas d'alguna petita zona del domini català)¹.

---

* Ja sé que no és normal de dedicar un article, però crec que tinc una bona raó. Aquest és el primer treball que escric en català (i espero que no sigui l'últim) i vull dedicar-lo a la persona que, en condicions no gaire senzilles, em va ensenyar la llengua i l'amor a les llengües. Les circumstàncies han fet que tot l'ensenyament regulat que he rebut hagi estat en castellà i, per tant, el meu domini de la normativa catalana és defectuós, per això agraeixo a l'Emili Casanova la bona voluntat i l'esforç de corregir-me una mica el text.

¹ A Bellmunt i Aiguaviva de Aragón tenim *viart* 'verd', *vial* 'vel', *pial* 'pel', «diftongación no

Acceptar que el català va tenir diftongació només en context palatal seria acceptar l'existència d'un cas únic en la Romània². Això, tot sol, no seria un argument molt fort. Nogensmenys, hi ha arguments fonètics que van en la mateixa direcció. El context més afavoridor dels processos de diftongació és la síl·laba oberta i és precisament el que més representat es troba en les llengües romàniques. El funcionament del context palatal en la diftongació (l'únic context on alguns suposen que hi hagué diftongació en català) no està encara ben explicat fonèticament (cf. § 4) i els seus efectes es troben només en algunes llengües i sempre al costat, entre d'altres, de la diftongació en síl·laba oberta.

El català ha estat emprat com a argument a favor de la hipòtesi de Schürr (1970). Schürr pensa que gairebé tota la Romània hauria tingut diftongació inicialment metafònica i que després aquesta diftongació s'hauria estès o reduït segons les llengües. En el cas del català, la diftongació metafònica inicial s'hauria estès només al context palatal. Però la seva tesi és poc econòmica, perquè suposa un bon nombre de diftongacions i monoftongacions escampades per la Romània, per a cap de les quals no tenim testimoni. A més, el punt de partida, la diftongació metafònica, no té una explicació fonètica plausible (cf. Sánchez Miret 1998a; 1998b; 1999).

En aquest treball intentaré argumentar a favor de la hipòtesi més antiga, que és la de la manca de diftongació en català. Aquesta és la posició també de Badia (1951 [1981]) i Batlle (1996). En les pàgines que seguiran miraré de reblar una mica més l'argumentació per tal de demostrar que la reconstrucció més adient amb la comparació panromànica i amb les expectatives fonètiques (dos criteris no tinguts prou en consideració en les reconstruccions anteriors) és que el català no va tenir diftongació de /ε, ɔ/.

L'estructura del treball és la següent: en primer lloc presentaré ràpidament les dades sobre l'evolució de Ę i Ő (§ 2); en segon lloc faré una història de la investigació una mica més detallada del que és habitual, per tal de veure com s'han anat desenvolupant les diferents posicions i amb la intenció secundària d'investigar si les idees dels autors tenen relació amb la polèmica de la classificació del català (§ 3); després analitzaré breument els arguments fonètics dels autors que defensen la diftongació (§ 4); seguirà un altre excurs sobre l'evolució de les vocals mitjanes anteriors, car aquesta qüestió està

---

debidamente a influencia castellana, ya que precisamente se trata de palabras en que el castellano no diptonga» (Moll 1952: 75). Cf. també Sanchis Guarner (1949), Badia (1951 [1981]: § 48.I, nota 9) i Casanova (2001: 242, 247). El sard tampoc no ha tingut diftongació, però en aquest cas cal partir d'un sistema vocàlic de cinc vocals i no de set, com el del català i el portuguès preliteraris.

² No és cert que l'occità hagi diftongat només en contacte palatal o velar (cf. Sánchez Miret 1998b: 232-234).

relacionada metodològicament amb l'assumpte que ens ocupa (§ 5); per fi, argumentaré contra la hipòtesi de la diftongació de /ε, ɔ/ davant iod (§ 6).

2 RESULTATS DE Ě I Ő + iod

2.1 Evolució de /ε/ + iod

En la major part dels casos tenim com a resultat /i/:

Taula 1

CATHĚDRA	<i>cadira</i>
*CĚIA	ant. <i>cija</i> , mod. <i>sitja</i>
CONFĚCTU	<i>confit</i>
DELĚCTA	3 ^a pers. <i>delita</i>
DEŠĚDIU (*DESEIU)	<i>desig</i> ; Coromines creu que el mot es pronunciaria DESEIU en el llatí vulgar: «Això s'explica per una diferenciació del timbre de la vocal tònica davant la palatal següent. Hi ha bastants casos d'aquest fenomen fonètic [...]: politja POLEIA (per POLIDION), polig (NL en cat., oc. ant. <i>pulieg</i> , reemplaçat per diminutiu <i>poliol</i>), bolig BOLIDION, remig REM_GIUM» (Coromines 1980-1991: s. v. <i>desig</i>)
DESPĚCTU	<i>despit</i>
ĚXIRE	3 ^a pers. <i>ix</i>
EXTĚRIUS	ant. <i>estirs</i> 'tret de, llevat de'
*FĚRIA	<i>fira</i> . Segons Coromines és un descendent semi-popular de FĚRIA, pronunciat amb [ε]: «després d'alterar el timbre de la è obrint-lo com en tants mots de l'esfera erudita (cf. la è oberta de -ència, potser <i>església</i> mateix), es transfongués ràpidament al mot un corrent popular —incorporat a la pronúncia de firataires i pagesos— que féu que aquesta Ě oberta secundària passés, des de llavors, per tots els escalons del tractament del diftong Ě + I (> ěj > ěj > ěj > ěj > ěj > ěj)» (Coromines 1980-1991: s. v. <i>fira</i>).
FĚRIAT	3 ^a pers. de subjuntiu <i>fira</i> (Coromines 1980-1991: s. v. <i>fira</i>)
FLĚXU	ant. <i>flix</i> (Rokseth 1921: 537), 'cordatge gastat, cordam o xàrcia dolents' (Coromines 1980-1991: s. v. <i>flectir</i>)
HĚRI	ant. <i>i</i> , <i>ir</i> , mod. <i>ahir</i> ; segons Fouché (1924: 32; 1925: 2) aquesta evolució es produeix quan HERI anava seguit per una paraula començada amb vocal. Schürr (1955: 153) considera aquest cas i el de <i>vine</i> un argument a favor de la seva hipòtesi d'una diftongació metafònica panromànica.

*ĪĒCTARE	3 ^a pers. <i>gita</i> (llatí clàssic IACTARE)
INGĒNIU	<i>enginy, ingenu</i>
INTĒGRU	ant. i dial. <i>entir</i>
LĒCTU	<i>llit</i>
LĒGERE	3 ^a pers. ant. <i>llig</i> ; tenim des d'antic i avui en els dialectes alternaça entre formes fortes <i>llig, llija...</i> i formes febles <i>llegeix, llegeixi</i> (Coromines 1980-1991: s. v. <i>llegir</i>)
MĒDIU, MĒDIA	<i>mig, mitja</i>
MĒLIUS	ant. <i>mills</i>
PĒCTINE	<i>pinta</i>
PĒCTU	<i>pit</i>
PĒDICA, *PĒDEA	<i>pitja</i> . Rokseth considera la forma una evolució fonètica normal. Fouché (1924: 33) creu que la diftongació s'havia acabat abans que els grups -ĒTICU, -ĒDICU es convertissin en *- <i>edju</i> . Fouché addueix <i>petja</i> 'peu d'una cadira, d'una taula' paral·lel a MĒDICU > metge, HERĒTICU > heretge, *SĒDICU > <i>setge</i> . La forma <i>pitja</i> seria una forma deverbal de <i>pitjar</i> < *PĒDICARE; igualment <i>trepitja</i> s'explicaria per les formes com <i>trepitjar</i> < *TRANS PĒDICARE. Coromines (1980-1991: s. v. <i>pitjar</i>) fa derivar el mot de *PĒDEA, perquè PĒDICA no podia donar <i>pija</i> , que és la forma antiga, i tampoc no tindria diftongació.
PĒIOR	ant. <i>pits</i>
*PRĒSSIA	ross. <i>prixa</i> (Fouché 1924: 32), 'aglomeració de gent' (Coromines 1980-1991: s. v. <i>prémer</i>)
PROFĒCTU	<i>profit</i>
SĒX	<i>sis</i>
SUSPĒCTARE	3 ^a pers. i sust. <i>sospita</i>
SPĒC(U)LU	<i>espill</i>
TĒNEO	<i>tinc</i>
TĒXERE	3 ^a pers. <i>tix</i>
VĒCTE	<i>vit</i>
VĒNI, VĒNIO	<i>vine</i> (Badia i Margarit 1951 [1981]: 138); <i>vinc</i>
VĒT(U)LU	<i>vell, vill</i> (només en el topònim <i>Castellví</i>); Fabra (1906: 14) assenyala que en castellà la paraula té també una evolució irregular. Pel castellà Schuchardt hipotitza una influència de * <i>viedo</i> , * <i>viedro</i> < VĒTUS, VĒTER (cf. Cornu 1884: 286, n.4), però Fouché (1924: 31) creu que aquest tipus d'explicació no val pel català. Fouché (1924: 31; 1925: 19) pensa que l'evolució original era <i>vill</i> i que <i>vell</i> prové de formes de VĒTULU en les quals el context palatal s'hauria format més tard, quan la diftongació ja havia passat.

A continuació dono alguns casos en què el resultat no és /i/:

Taula 2

DĚCE	<i>deu</i>
LĚNTEU	<i>llenç</i>
MĚDICU	<i>metge</i> ; Rokseth (1921: 541) diu que és semiculta; Coromines (1980-1991: s. v. <i>metge</i>) afirma que és «forma hereditària i rigorosament popular»
*PĚTTIA	<i>peça</i>
PRĚTIU	<i>preu</i>
RĚG(U)LA	<i>rella, reixa</i>
TĚRTIU	<i>terç</i>

La diferència entre els processos de palatalització que afecten la vocal i els que no l'afecten s'ha explicat de dues maneres. Menéndez Pidal (1940: § 8bis) creu que es tracta d'una diferència cronològica: les palatalitzacions més antigues no haurien modificat la vocal. Entre els romanistes està més estesa la idea que la diferència rau en la formació o no d'un diftong entre la vocal i la iod. Lausberg (1956-1963 [1965-1966]: §§ 206, 208, 236) diferencia així entre contextos «permeables» (amb iod) i contextos impermeables (sense iod). Aquesta és la posició de Kuen (1932-1934: 96). Igualment en aquesta línia Fabra (1907: 22) pensa que en els grups L[j], N[j] hi ha metàtesi, i per tant iod en contacte, com en el cas de R[j], tal com ho demostren el resultats de /E, ɔ/. Coromines (1958: 127) confirma la idea del contacte quan critica l'explicació que Moll dona a propòsit de *rotlle* i *somni*: «En *rotlle* i *somni* no hi hagué mai iod en contacte, per tant és supèrflua l'explicació per cultisme». Fouché també es pregunta quin és el context fonètic exacte que produeix la diftongació en francès, occità i català i pensa que és sempre la iod i no qualsevol altra consonant palatal; allà on avui no tenim rastre de la iod, com en els casos de /ʎ, ɲ/, la iod hi va ser, va provocar la diftongació i després va ser absorbida per la palatal (cf. Fouché 1925: 6-12).

1.2 Evolució de /ɔ/ + iod

Els resultats són /u/ o /uj/, segons si la consonant palatal absorbeix la iod o no:

Taula 3

CAEREFÖLIU	<i>cerfull</i>
CATALÖNIA	<i>Catalunya</i>
CÖCTU	<i>cuit</i>
CÖLLIGERE	3ª pers. <i>cull, escull, recull</i>
CÖRIU	<i>cuïro</i>
CÖXA	<i>cuixa</i> , però *CÖXU > <i>coix</i> , forma que «resulta inexplicable» (Badia i Margarit 1951 [1981]: 147); Coromines (1980-1991: s. v. <i>cuixa</i>) diu que seria de procedència mossàrab.
DESPÖLIARE	3ª pers. <i>despulla</i>
FÖLIU, FÖLIA	<i>full, fulla</i>
*GRÖSSIU	<i>gruix</i>
HÖDIE	ant. <i>vui, hui, avui</i>
IN ÖDIO	<i>enuig</i>
LÖLIU	<i>jull</i>
LÖNGE	<i>lluny</i>
MÖDIU	<i>muig</i> ‘mesura (de gra etc.)’
MÖLLIARE	3ª pers. <i>mulla</i>
MÖRIRE	3ª pers. ant. <i>muyr</i>
NÖCTE	<i>nit</i> . Molts lingüistes han cercat una explicació a l’absència de la /u/. Fabra proposa una hipòtesi aplicable a tots els mots: el diftong [uj] hauria canviat l’accentuació a [wi] i en aquesta fase [nwi] hauria evolucionat a [nit]; a la resta de paraules [wi] hauria tornat després a [uj] (Fabra 1906: 14, n.1). Igualment Niepage (1909: 12), qui, però, sembla donar també una importància a la presència de [n-]. Krüger (1911: 27) pensa que es déu a l’ús proclític, seguint Schädel. Coromines (1958: 127) confirma el trasllat d’accent en el cas de <i>nit</i> i retreu els casos paral·lels de val. <i>huí, uít. ull</i> . Tenim <i>ull</i> i no <i>vull</i> (cf. <i>vuit</i>), perquè la [j] del diftong originari [uj] hauria estat absorbida aviat per la palatal lateral i així no hauríem tingut una fase amb l’accentuació [wi] (Fabra 1906: 14, n.1); Coromines (1958: 126) afegeix que <i>ull</i> s’usa predominantment darrera l’article i la posició que afavoriria la creació de la <i>v</i> seria la inicial.
ÖC(U)LU	<i>uít, vuit</i> . Durant la fase hipotètica en què el diftong tenia l’accentuació [wi] es desenvolupà una consonant davant [w] (Fabra 1906: 14, nota 1). Coromines (1958: 126) considera que la <i>v</i> és una prova de la diftongació davant iod (cf. també <i>vui, avui</i>).
ÖCTO	ant. <i>oi</i> ; havia de ser * <i>uig</i> (Coromines 1980-1991: s. v. <i>odi</i>). Fouché (1925: 1) porta una forma antiga <i>huix</i> .
ÖDIU	

fràncic *URGÖLI	<i>orgull</i> «L' <i>u</i> catalan s'expliquerai d'ailleurs par l' <i>ĩ</i> final de <i>orgöli</i> » (Rokseth 1921: 539, n.2). «El tractament fonètic és regular, car és ben sabut que la O llarga germànica tenia timbre obert, i com a tal es reproduceix en les llengües romàniques» (Coromines 1980-1991: s. v. <i>orgull</i>).
*PLÖIA	<i>pluja</i>
*PÖDIARE	3 ^a pers. <i>puja</i>
PÖDIU	<i>puig</i>
*PÖSSEO, PÖSIAM	ant. <i>puix</i> 'puc' (Badia i Margarit 1951 [1981]: § 151, I), ant. <i>puixa</i> 'pugui' (Badia i Margarit 1951 [1981]: § 151, II)
PÖSTIUS	<i>puix</i>
PRÖXIMU	ant. <i>pruixme</i> , ant. <i>pruxme</i>
SCÖPULU, SCÖCLU	<i>escull</i>
SÖDIA o SÜDIA	ant. <i>suja</i> , mod. <i>sutja</i>
SÖMNIU	<i>suny</i> , <i>somni</i> , <i>somi</i> , <i>sòmit</i>
TRIMÖDIA	<i>tremuja</i>
TRÖIA	<i>truja</i>
TÖRCULU, *TRÖCULU	<i>trull</i>
VÖCITU	<i>buit</i>
*VÖLEO	<i>vull</i>

Tal i com passa amb Ę, també tenim casos en què el resultat és /ɔ/:

Taula 4

AUDEO	ant. <i>oig</i>
FÖRTIA	<i>força</i>
*NÖPTIAS	<i>noces</i>
GAUDIU	<i>goig</i> ; Rokseth (1921: 540) pensa que l'evolució AU > /ɔ/ no s'hauria produït abans de la diftongació i per això tenim <i>goig</i> , etc.
ÖLEU	<i>oli</i> ; Rokseth (1921: 540) diu que és culta. Coromines (1980-1991: s. v. <i>oliva</i>) creu que té una evolució retardada pels motius següents: (1) per evitar l'homonímia amb ull; (2) per influència del llenguatge culte; (3) per la consciència de la relació amb oliva.
SPÖNGIA	<i>esponja</i> ; «In <i>sponja</i> [...] schützte der dentale Verschlusslaut den Vokal vor der erhöhenden Wirkung des Palatals» (Niepage 1909: 12); Rokseth (1921: 540) i Coromines (Coromines 1980-1991: s. v. <i>esponja</i>) coincideixen en que és culta.

1.3 Resultats en altres llengües

Tot seguit dono alguns exemples dels resultats de /ɛ, ɔ/ en contacte amb iod en algunes llengües romàniques que serveixen de base a la hipòtesi de la diftongació en català :

Taula 5

	francès	franco-	occità	romanx	Nord d'Itàlia	asturià	aragonès	català
LĚCTU	<i>lit</i>	provençal ³	<i>lieit</i>	<i>litf</i>	<i>lietu, litu</i>			<i>llit</i>
MĚDIU	<i>mi</i>	<i>łaj</i>	<i>mieg</i>	<i>młats</i>	<i>miezo, misu, mits</i>			<i>mig</i>
VĚCLU	<i>vieil</i>	<i>mjaj</i>	<i>vielh</i>	<i>vił</i>	<i>viegia</i>		<i>viello</i>	<i>vill</i>
SĚX	<i>six</i>	<i>juł, vilo</i>		<i>sis</i>	<i>sies</i>			<i>sis</i>
SPĚCULU		<i>sjaj, sje, si</i>	<i>espelh, spil</i>	<i>spiagal</i>	<i>spjjetf, spidzu</i>			<i>espill</i>
CŎTU/A	<i>cuít</i>		<i>cueit, cuech</i>	<i>kotf</i>	<i>kiotu, kœt</i>	<i>cuechu</i>	<i>cueto</i>	<i>cuít</i>
PŎDIU	<i>pui</i>	<i>cot, kuta, kweta</i>	<i>puech</i>			<i>poyo</i>	<i>pueyo</i>	<i>puig</i>
ŎCULU	<i>œil</i>		<i>uelh, uolh</i>	<i>il</i>	<i>œdzu, œtʃ</i>	<i>güeyo, ueyo</i>	<i>güello</i>	<i>ull</i>
NŎCTE	<i>nuit</i>		<i>nueit, nuech</i>	<i>notf</i>	<i>ñoti, nôte, nœtS</i>	<i>nueche, nueite</i>		<i>nit</i>
ŎCTO	<i>huít</i>	<i>nųe, nųej, not</i>	<i>ueit, uoch</i>	<i>oats, uets</i>	<i>iotu, ôtu</i>	<i>uecho, ueito</i>	<i>güeito</i>	<i>vuit</i>
CŎXA		<i>je</i>	<i>cueissa, coissa</i>	<i>kuisa, wesa</i>				<i>cuixa</i>
CŎRIU			<i>cuer</i>	<i>chir</i>		<i>kwoiru</i>		<i>cuïro</i>

L'evolució en francoprovençal, romanx i en els dialectes italians septentrionals està menys estudiada, però sembla que, en general, presenta moltes similituds amb la del francès (cf. Sánchez Miret 1998: 213, nota 84). S'accepta generalment que aquests resultats de /ɛ, ɔ/ davant iod són el producte d'una fase amb diftongació i que la fase amb triftong es conservaria encara en occità, asturià i aragonès (Schuchardt 1874; Thomsen 1876: 66; Voretzsch 1900; Pope 1934 [1952]: § 410; Bourciez & Bourciez 1967: § 49, § 69).

Tanmateix, el cas de l'asturià i de l'aragonès s'ha d'eliminar, perquè, com ha demostrat Pensado (1989), els triftongs d'aquestes llengües no són el fruit d'una diftongació, sinó de diferents processos: (a) un encreuament entre formes amb diftong ascendent (p. ex. asturià oriental i central EGO > [jo]) i altres amb diftong descendent (p. ex. asturià occidental *tu*, *su*) amb el

³ Les dades del francoprovençal són de Duraffour (1932); les de l'occità són d'Anglade (1921); les del romanx provenen de Luzi (1904); les dades italianes són del dialecte de Ligúria i del Piemont i provenen de Rohlfs (1966²); les del lleonès i l'aragonès són de Menéndez Pidal (1906 [1962]), Krüger (1923) i Zamora Vicente (1967²).

model de l'equivalència entre lleonès occidental [ow] i castellà [o] (p. ex. tou/to), de tal manera que es produiria una hipercharacterització *you*; (b) una modificació de la [e] del diftong [we] de mots com CõRIU > **cuero*⁴ amb el model de l'equivalència entre lleonès [ej] i castellà [e] (p. ex. *peito/pecho*) amb el resultat [jej, wej]; (c) l'addició a un diftong final tònic d'una vocal paragògica que acabà formant amb el diftong un nou triftong (p. ex. -TOI > *dwe* > *dweɣ* > *dwej*, com en lleonès ant. *Araduey*, aragonès ant. *Alastuey*; trobem el mateix procés en l'evolució del cast. *buey*: *BOVE* > *boe* > *boj* > *bwe* > *bweɣ* > *bwej*). A més, tenim els mateixos triftongs en casos de vocals mitjanes altes (p. ex. TRÛCTA > lleonès occidental *trueita*).

El procés de diftongació de les altres llengües sembla innegable i la seva causa podria estar en un efecte allargador de [j, w] (cf. § 4.4). Més endavant argumentaré que la presència de la diftongació en francès, occità, francoprovençal, romanx i en els dialectes del Nord d'Itàlia no és necessàriament un argument a favor de la diftongació en català, perquè en aquestes llengües no és aquest l'únic cas de diftongació i això si seria així en català.

3. HISTÒRIA DE LA INVESTIGACIÓ

és cosa divertida de veure, per exemple, referida al català, una llista impressionant de noms il·lustres de romanistes que neguen la diftongació en català, seguida d'una altra llista de noms no menys il·lustres que l'admeten (Giner 1955: 292).

En aquest apartat presentaré en forma cronològica les opinions sobre l'evolució de /ɛ, ɔ/ en context palatal. L'objectiu d'aquesta mena de presentació no és altre que veure com s'ha creat i difós la doxa de la diftongació i si hi ha alguna relació entre la hipòtesi de la diftongació i les diferents posicions sobre l'afiliació del català dins la Romània.

En els orígens de la romanística el català estava inclòs dins l'àmbit de l'occità⁵. Partiré de les manifestacions del fundador de la disciplina: «En

⁴ En aquest tipus de mots el diftong és el producte de l'evolució de la vocal /ɔ, o/ en contacte amb la iod: [oj, ɔj] > [oɣ] > [qɛ] > [we] (Pensado 1989).

⁵ Va fer-se famosa la polèmica sobre la classificació del català arran del llibre de Meyer-Lübke (1925) i de la resposta d'Alonso (1926); cf. Badia (1951 [1981]: 4-12), Moll (1952: 24-36), Malkiel (1972: 860, 874 n.12, 922 n.89-90), Duarte & Alsina (1984: 18-21). Segons Meyer-Lübke (1925: 1-4), les posicions fins aquell moment eren les següents: a) a favor de l'afiliació gal·loromànica estaven Diez, Morel-Fatio, Bourciez i el mateix Meyer-Lübke; b) en contra del gal·loromanisme estaven Saroijhandy, Morf i Menéndez Pidal. Cal precisar que la discussió no s'establia només en termes de gal·loromanisme vs. iberoromanisme, sinó que s'hi barrejava també la qüestió si el català era un dialecte (de l'occità) o si era una llengua independent, com argumentava von Wartburg, vid. Meyer-Lübke (1925: 4).

dehors de la France, le provençal s'étend sur l'est de l'Espagne, particulièrement en Catalogne, dans la province de Valence et des îles Baléares» (Diez 1870-1872 [1874-1876]: 93). Nogensmenys, Diez més endavant reconeix el caràcter pràcticament autònom del català:

La langue catalane (car on peut désigner ainsi, d'après la province la plus proche, la langue qui s'étend sur l'est de l'Espagne, les îles et le Roussillon) n'est pas exactement avec le provençal dans le rapport d'un dialecte; c'est plutôt un idiome original allié de près à celui-là (Diez 1870-1872 [1874-1876]: 102).

Tractant d'alguns trets característics del català, Diez afirma que *e* i *o* no diftonguen i observa, sense donar cap explicació, que «*e* se change quelquefois en *i*, *B* en *u* (*durmint*, *mils* = pr. *melhs*; *llur*, *ulh*, *vulh*, *engruxar* = *engrossar*)» (Diez 1870-1872 [1874-1876]: 104)⁶. Més endavant, i continuant amb una presentació que pren l'occità com a punt de comparació, llegim: «Les triptongues *iei*, *ieu*, etc., font également défaut» (Diez 1870-1872 [1874-1876]: 104).

Els camins d'una gramàtica històrica del català van ser iniciats per Mussafia (1876), tal com Morel-Fatio (1888: 688) i Schädel (1904: 4) reconeixen. Segons Krüger (1911: 17) i Fouché (1925: 3), Mussafia (1876: 156) ja hauria rebutjat la diftongació en context palatal en català⁷.

Per la seva banda, en un treball sobre el català de l'Alguer, Guarnerio (1886: 334) esmenta com de passada alguns casos de /i/ provinents de /E/: HĚRI > *ahir*, LĚGO > [χitʃ], LĚGIS > [χidʒis], SĚQUOR > sic, CATHĚDRA > *carira*. I més endavant: «Esempj con l'i, per manifesto effetto della qualità del nesso o del suo esito, sono: *tinc*, ma anche *tenc*, teneo, *vinc* venio, *mic* migl̄a medio -a; *criš* cresco, *iš* (*isc*, ma nel barcell. *išo išes iš*) exeo, *tiš* texo; *sis* sex» (Guarnerio 1886: 335). Igualment esmenta alguns exemples de /ɔ/ > /u/ (p. ex. JÖCOR > [dʒuk], PÖSSUM > [puk], *PLÖVIA > [prudʒa], *VÖCITU > [bwit], ÖCULU > [uχ]), sense donar cap explicació (Guarnerio 1886: 336)⁸.

⁶ Diez barreja en els seus exemples coses diferents: *dormint* té una /i/ probablement etimològica: «*DORMINDO (pel cl. DORMIENDO)» (Badia i Margarit 1951 [1981]: § 161); la *o* de ILLORU era llarga; Badia (1951 [1981]: § 130.II) suposa la forma *ILLURUM, mentre que Coromines (1980-1991: s. v. llur) afirma que la forma antiga era *lor* i que la *u* és per influència de lui; la /u/ de *engruixar* no està en síl·laba tònica i es deguda al fet de ser un derivat de *gruix*.

⁷ No he pogut consultar el treball de Mussafia.

⁸ En el mateix any es publicà també el treball de Morosi (1886) sobre l'alguerès, que no he pogut consultar.

En la primera edició del primer volum del *Grundriss* de Gröber, la primera enciclopèdia de la Romanística, Morel-Fatio (1888: 673) feia del català una part del domini gal·loromànic i el considerava «eine blosse Spielart des Provenzalischen», però, tot i això, Morel-Fatio en cap moment no pensà en una diftongació de /ɛ, ɔ/ davant palatal: «der Diphthong ie = Ę ist dem Catalanischen aller Zeiten ungekannt, und nichts berechtigt zu der Annahme, dass er einst in der Sprache vorkam» (Morel-Fatio 1888: 675)⁹.

Així doncs, podem observar que en els primers anys de la Romanística el català es considerava una llengua de l'àmbit occità, per bé que amb prou personalitat per gaudir d'un capítol independent en el *Grundriss*. Fins aquest punt no s'havia parlat encara de la possibilitat d'una diftongació de /E, ɔ/ en context palatal en català i els casos de /i, u/ es recollien, però no rebien encara una atenció especial.

Meyer-Lübke és el primer que, relacionant el fenomen català amb l'evolució de l'occità, afirmà que la /i/ en lloc de /ɛ/ en català era el producte d'una diftongació:

En FRANÇAIS et en PROVENÇAL un ɛ entravé originairement produit la diphtongue si l'une des deux consonnes suivantes passe à ĭ ; en outre, en provençal la diphtongue est encore produite par un ɛ libre suivi de ĭ. [...] ce traitement est commun au catalan où iei est devenu i (Meyer-Lübke 1890: § 154).

Pel que fa a la /ɔ/, Meyer-Lübke no era tan rotund:

En catalan, ɔi passe (directement ou par l'intermédiaire de oei) à ɔi, ui; de même à Alghero: *ul', vul, pruža, buit, muir, nuit*, d'ou à Barcelone, *nit*» (Meyer-Lübke 1890: § 193).

En la segona edició del primer volum del *Grundriss* (Morel-Fatio & Saroihandy 19042), Saroihandy sembla en un moment retornar a l'opinió de Diez, que considerava el català una llengua pròxima a l'occità però independent. Nogensmenys, en la qüestió de la classificació del català, després d'haver-lo diferenciat de l'occità, Saroihandy es decideix definitivament per incorporar-lo a l'àmbit de les llengües hispàniques (Morel-Fatio & Saroihandy 1904: 846). Pel que fa a l'evolució de /ɛ, ɔ/ + iod, Saroihandy pensava en una influència a distància en casos com *bístia*, *angúnia* i en l'evolució directa dels diftongs formats per unió de la vocal amb

⁹ En aquell moment ja se suposava la diftongació per explicar la situació del francès i del provençal (cf. Schuchardt 1874; Thomsen 1876: 66; Suchier 1888: 574).

la iod en contacte, sense esmentar una possible diftongació (Morel-Fatio & Saroïhandy 1904₂: 852).

Schädel, a qui es deu una bona part de l'impuls dels estudis de catalanística en els primers decennis del segle XX, es mostrà en desacord amb Meyer-Lübke i rebutjà la possibilitat d'una fase *oei* en el desenvolupament de /ɔj/ (Schädel 1904: 7)¹⁰.

Fabra (1906) no tracta directament el problema de la diftongació o no diftongació davant palatal. En el seu article analitzava per primera vegada amb detall l'evolució de /ɛ/ i /e/ tòniques del llatí vulgar al català i feia palès el problemàtic encreuament d'aquestes dues vocals. Per explicar aquest resultat suposava una diftongació descendent de /ɛ/ ([e] > [ej] > [ɛj] > [ɛ]) i una diftongació creixent de /ɛ/ ([ɛ] > [eɛ] > [jɛ] > [e]). Aquest hipotètic diftong [jɛ] hauria evolucionat a [i] davant la iod (Fabra 1906: 22). Fouché (1925: 4) critica a tort la hipòtesi de Fabra, argumentant que valdria només per la part del català oriental on tenim inversió de les vocals mitjanes anteriors i, per tant, deixaria sense explicar el cas de /ɛ/ > /i/ en català occidental. Cal tenir, però, en compte que en català occidental també la Ě es va tancar gairebé en els mateixos contextos que en català oriental¹¹. Més endavant tractaré amb detall el fenomen de l'encreuament de timbres de les vocals mitjanes anteriors i mostraré els arguments, més adients, que Schädel addueix contra la hipòtesi de Fabra (cf. § 5)¹².

Avançant uns anys, Martin Niepage, un deixeble de Schädel, va descriure les dades dels documents mallorquins antics, però no donà cap explicació pels resultats *i*, *u*. Sembla però que pensava en un tancament sense diftongació: «der erhöhenden Wirkung des Palatals» (Niepage 1909: 12).

Un altre alumne de Schädel, Fritz Krüger, dedicà la seva tesi doctoral a l'estudi dels trets que diferencien el rossellonès del llenguadocià. Segons Krüger (1911: 17), Meyer-Lübke era l'únic que pensava que el català i l'occità anaven junts en la diftongació davant palatal. Krüger (1911: 17) considera que l'evolució de /ɛ/ + palatal en rossellonès i llenguadocià «ist in beiden Mundarten grundverschieden behandelt». Krüger (1911: 17) posa en relació l'evolució de /ɛ/ davant palatal amb l'evolució de /e/ i /a/ en el mateix

¹⁰ Schädel anunciava en el volumet on aparegueren alguns extrets de la seva tesi la publicació completa a *Romanische Forschungen*, però, fins jo he pogut veure, no hi va aparèixer mai.

¹¹ Altra cosa és com s'ha d'interpretar la evolució que porta a la vocal mitjana actual del rossellonès.

¹² L'evolució de les *ee* catalanes posa de bon començament damunt la taula l'argument de la impossibilitat de desfer una confusió fonològica, que, com veurem més endavant, ha influït també en la concepció de l'evolució de /ɛj/ i /ɔj/.

context. En tots tres casos es tractaria d'una assimilació de la vocal a la palatal. A Vernet i Casteill (Conflent sudoriental) troba LĚCTU > [ʎe^ht] i [ʎi^ht], que Krüger interpreta com a restes de l'antiga evolució.

Salow, en un altre treball inspirat per Schädel, estudià la frontera entre el català i el llenguadocià i tampoc no cregué en la diftongació davant palatal:

Im Süden [val a dir, en català] hat [ɛ], außer vor palatalisierten Konsonanten, sich nicht verändert [...]. Ferner ist im Norden [val a dir, en llenguadocià] vor palatalisierten Konsonanten und unmittelbar vor u Diphthongierung des [ɛ] eingetreten; im Süden dagegen ergab [ɛ] + dem sich aus palatalisierten Konsonanten entwickelnden i ein [i] (Salow 1912: 20).

Im Süden finden wir heute [i], indem [e7] mit dem aus dem Palatal entstandenen i sich zu dem Diphthongen ei verband und weiter zu i entwickelte. Im Norden finden wir [yɛ], da hier [ɛ] unter dem Einfluß des folgenden Palatals diphthongiert wurde (Salow 1912: 23).

Überall haben wir hier eine scharfe Grenze zwischen der Gegend mit diphthongischer Stufe und dem Gebiet mit einfachem Vokal; es ist eines der Kriterien, die das moderne Katalanische vom Languedokischen am schärfsten trennen (Salow 1912: 24-25).

Im Süden wurde [ɔ] unter Einfluß des folgenden Palatals immer geschlossener gesprochen und ergab schließlich [u]; mit dem aus dem Palatal hervorgegangenen [i] bildet [u] einen Diphthongen [...]. Im Norden ist [ɔ] vor folgendem Palatal diphthongiert worden und ergab *üo* > *üe*; mit dem i, das sich aus dem folgenden Palatal entwickelte, verband es sich dann zu dem Triphthongen *üei* (Salow 1912: 33)¹³.

Cal observar que els treballs de Krüger i Salow es dediquen a la comparació entre dialectes catalans i occitans i que és precisament la comparació amb l'occità un dels arguments a favor de la hipòtesi de la diftongació. Sorprenentment, els dos autors es pronuncien en contra de la possibilitat d'una diftongació.

En la seva tesi doctoral sobre el dialecte alacantí, Barnils no donà cap explicació per la /i/ provinent de /ɛ/ + palatal: «Das vlt. È aber vor folgendem Palatal wird leicht zu i» (Barnils 1913: 13). Ni tampoc per la /u/ provinent de /ɔ/ (Barnils 1913: 16). Més tard, en un treball sobre les vocals rosselloneses, Barnils (1921: 113) pensa que la /i/ és fruit d'una assimilació: «Les

¹³ He volgut citar extensament els passatges de Salow perquè es pugui veure amb claredat el fort contrast que l'autor estableix entre el català i l'occità en aquest punt de l'evolució.

consonants palatals han condicionat una evolució, també palatal, de la *ç*, fent-la pujar fins al grau extrem anterior de l'escala vocàlica». Sobre l'evolució de /ɔ/ diu: «Les consonants nasals i palatals ocasionen també una evolució especial de la *ç* [...]. Aquesta traspasa l'etapa vocàlica immediata *ç* per a convertir-se en una *u*» (Barnils 1921: 120).

Barnils presentava la seva tesi a Halle l'any 1913 i Griera ho feia l'any següent a Zürich. Amb la tesi de Griera ressorgia la idea de Meyer-Lübke, per tal com tornà a posar una part de l'evolució del català en relació amb l'occità¹⁴:

Convé tenir en compte que *pít, jít, mie* poden representar una etapa més avançada del provençal, que diftonga la *ç* per influència de la palatal. Aquest caràcter del català respecte del provençal pot observar-se en una serie de casos de la gramàtica històrica. (Griera 1914: 51)

En el cas de la /ɔ/ Griera no pensava en una diftongació:

L'influència que la palatal exerceix sobre la *o* assenjala en el català una tendència ben diferent de la que's nota en l'aragonès i l'aranès. La palatal influeix sobre la vocal precedent fins a fer-la tornar *u* (Griera 1914: 75)

El mateix Griera (1914: 76, n.1) manifesta que la presència d'*uei* en els documents occitans és un criteri important per distingir-los dels catalans.

Fins ara hem vist que només Meyer-Lübke i Griera estaven a favor d'una diftongació com la de l'occità. La major part dels lingüistes no havien vist en l'occità un paral·lel en aquest cas i, encara més, alguns assenyalaven que precisament aquest era un punt que permetia de diferenciar els textos catalans dels occitans. És, però, ben cert que fins aquest punt encara ningú no havia afrontat monogràficament la qüestió de l'evolució d'aquesta part del vocalisme tònic. En els anys vint ens trobem amb dos articles amb el mateix títol i que tracten directament la qüestió de «la diphtongaison en catalan» (Rokseth 1921; Fouché 1925). Ambdós defensen, amb plantejaments lleugerament diferents, la diftongació davant iod.

El primer treball dedicat exclusivament al problema de la diftongació en català fou Rokseth (1921). El seu estat de la qüestió és el següent: (1) Mussafia, Morel-Fatio, Saroïhandy i Schädel pensen que no hi ha

¹⁴ En els passatges pertinents no cita Meyer-Lübke, sinó Voretzsch. És estrany, però, que pensi que en l'evolució de E el català va junt amb l'occità, mentre que en la de O se'n diferencia. Aquesta idea ja estava a Meyer-Lübke, que canviarà més tard de parer (cf. més avall).

diftongació. (2) Meyer-Lübke no es pronuncia. (3) Grieria pensa en la possibilitat de la diftongació davant palatal. 4) Fabra hipotitza una diftongació general de /e/ i /ɛ/. Nogensmenys, com hem vist, Meyer-Lübke ja pensava en la diftongació davant palatal per la /ɛ/ i és seguit, fins l'any 1921, només per Grieria¹⁵.

Rokseth (1921) es pronuncia a favor de bona part de la tesi de Fabra, però el seu treball parteix de plantejaments ben diferents i jo no veig com es podrien combinar les conclusions de Rokseth amb les de Fabra. Rokseth creu que el català, tal i com passa en occità i en francès, conegué la diftongació de E i Ó davant palatal. Certament que Rokseth (1921: 536) troba un problema evident de la hipòtesi de Fabra: no explica l'evolució de /ɔ/ (recordem que el treball de Fabra tracta només de les ee catalanes), però manté que «l'hypothèse de M. Fabra d'une diphtongaison catalane de l'ɛ ouvert est juste» (Rokseth 1921: 534). Si acceptem alhora tots dos plantejaments, caldria suposar una diftongació provocada per la iod i una altra diftongació espontània (també originalment amb el resultat [jɛ]).

Rokseth (1921: 536) vol resoldre el problema per què la iod tanca una vocal oberta i no pot tancar una vocal tancada («qui paraîtrait une victime plus facile»). La seva resposta és que el procés de tancament compta, a més d'amb la iod, amb l'element tancat del diftong creixent creat per la iod. Tota la hipòtesi de Rokseth gira entorn d'aquest punt: la diftongació és una hipòtesi necessària per explicar com pot ser que la iod tanqui les vocals obertes i no les tancades. Però Rokseth no observa que aquest plantejament no es pot aplicar a l'evolució de /a/ + iod, per tal com ell no pensa que la iod provoqui en aquest cas una diftongació de la /a/¹⁶.

Fouché (1924: 29, 43) considera que en rossellonès (i en català en general) els resultats *i*, *u* són fruit de la diftongació¹⁷. A favor de la tesi de la diftongació Fouché empra l'argument que /e, o/ havien de tancar-se en el mateix context:

¹⁵ Rokseth fa referència només a la pàgina on Meyer-Lübke tracta l'evolució de ð + iod, on, com ja sabem, no es decideix per la diftongació.

¹⁶ Recordem que Fabra pensava que la /i/ era el fruit del triftong creat per la diftongació espontània més la unió posterior de la iod. Rokseth, per la seva banda, pensa que la iod provocà la diftongació i que el procés fonètic seria una anticipació del tret tancat de la iod al començament de la vocal tònica. Més endavant analitzaré amb més detall les diferents explicacions fonètiques de la hipotètica diftongació condicionada per la iod (cf. § 4).

¹⁷ Fouché diu que ja defensava aquesta posició a Fouché (1917-1918), que no he pogut consultar.

Taula 6

FÖLIA	>	<i>fulla</i>	vs.	<i>cuscoll</i> (i no ** <i>cuscoll</i>)	<	CUSCŌLIU
*PÖSTIUS	>	<i>puix</i>	vs.	<i>moix</i> (i no ** <i>muix</i>)	<	MŪSTIU
ÖCULU	>	<i>ull</i>	vs.	<i>genoll</i> (i no ** <i>genull</i>)	<	GENŪCULU

L'any següent a la *Phonétique historique du roussillonnais* Fouché publicà un article dedicat exclusivament a la diftongació en català i, com ja havia fet abans, tornà a remarcar la connexió amb l'occità pel que fa a l'evolució de Ĕ i Ō: «Cette diphtongaison, du reste, n'a rien de surprenant si l'on songe à la parenté du catalan avec le provençal, où personne ne songe à nier le phénomène» (Fouché 1925: 5) i també amb el francès (cf. Fouché 1925: 7). La diferència amb Rokseth rau en la concepció fonètica del procés. Rokseth pensava en una assimilació. Fouché (1925: 6), per la seva banda, proposa les següents evolucions: /ɛ/ + iod > [ɛɛj] > [eɛj] > [jɛj]; /ɔ/ + iod > [ɔɔj] > [oɔj] > [wɔj]. El motor del procés és la dissimilació: en el contacte entre la [ɛ] o la [ɔ] i la [j], la part final de la [ɛ] o la [ɔ] s'obre encara més i aquest començament de diferenciació dins la vocal s'augmenta mitjançant el tancament de la primera part de la vocal¹⁸. A més, diu Fouché, el procés és més factible en el cas de /ɛ, ɔ/ que en el de /e, o/, perquè les vocals obertes eren més llargues (Fouché 1925: 14). Fouché, tal com hem vist que feia Rokseth, també acceptà la idea de Fabra d'una diftongació espontània de /ɛ, e/ per explicar l'encreuament de timbres¹⁹.

Meyer Lübke (1925: 6) és més clar que en la *Grammaire des langues romanes* i afirma que tant el català com l'occità diftonguen davant palatal i recull la mateixa opinió de Griaer i Rokseth: «Dem katal. *i, u* liegt *iei, uei* zugrunde, wie ich für *i* mit Entschiedenheit, für *u* etwas zögernd Rom. Gramm. I, § 154, 193 ausgesprochen habe» (Meyer-Lübke 1925: 6). Recordem que aquest treball de Meyer-Lübke pretén l'objectiu de discutir la classificació del català enfrontant els seus desenvolupaments amb els de l'occità i el castellà. Així en aquest context planteja de manera clara la qüestió si la diftongació del català és el mateix canvi que la diftongació de l'occità: «Da erhebt sich nun sofort folgende Frage: Steht urkatal. *iei, uoi* [...] tatsächlich in genetischem Zusammenhang mit urprov. *iei, uoi*» (Meyer-

¹⁸ La idea original de la diftongació per dissimilació és de Millardet (1910: 213-214), qui agraeix el suggeriment a Grammont. Meyer-Lübke (1934; § 56) l'adopta per al francès i Duraffour (1932: 165) per al francoprovençal.

¹⁹ La concepció del procés de diftongació espontània és diferent de la de Fabra (cf. § 1).

Lübke 1925: 12). Igualment planteja la pregunta per què l'occità té una diftongació de /ε, ɔ/ també davant [w], fenomen que no es produeix en català. En el marc de la seva hipòtesi gal·loromànica, Meyer-Lübke creu que la diftongació del català i la de l'occità són la mateixa i que la diftongació de l'occità davant [w] és un fenomen independent i posterior.

Pocs anys més tard, Kuen (1932-1934: 93) també veu en les similituds amb l'occità un motiu per pensar en una diftongació preliterària:

Ante la continuidad geográfica y la extensa concordancia en las condiciones bajo las cuales aparece el cambio de ɛ y de ɔ en catalán y provenzal, considero verosímil que este cambio en sus orígenes era cosa común a ambos dominios. (Kuen 1932-1934: 94)²⁰.

Pel que fa a l'aspecte fonètic del procés, Kuen s'adhereix a l'explicació per dissimilació de Fouché. És interessant d'observar que Kuen afirma que Meyer-Lübke i la major part dels investigadors (no diu quins) pensen també en una diftongació. La realitat és que dels autors que he pogut consultar o dels que tinc notícies de segona mà, la major part (Diez, Mussafia, Guarnerio, Morel-Fatio, Saroïhandy, Schädel, Niepage, Krüger, Barnils, Salow) no parlen de diftongació enfront dels que sí ho fan (Meyer-Lübke, Fabra, Griera, Rokseth, Fouché)²¹.

Friedrich Schürr fou el més conegut i constant defensor de la hipòtesi que veu en la metafonia i la diftongació condicionada un fenomen panromànic (cf. Schürr 1936; 1970). En la seva visió, el català és una continuació de la diftongació de l'occità (Schürr 1936: 303; 1955)²².

Com acabem de veure, en els anys vint i trenta, juntament amb els articles de Rokseth i Fouché, aparegueren el treball de Meyer-Lübke i el de Kuen. Totes aquestes publicacions estaven a favor de la diftongació. Així que sembla que podem localitzar en aquest moment l'establiment de la *doxa*: la

²⁰ Com veurem més endavant (cf. § 6) la concordança entre els fets catalans i occitans no és, ni de bon tros, tan extensa.

²¹ I no tots els que parlen de diftongació conceben el fenomen de la mateixa manera, com ja hem vist. És ben cert, però, que en els treballs dedicats específicament a la qüestió de la diftongació (Rokseth 1921; Fouché 1925) la teoria defensada és la de la diftongació condicionada per la iod.

²² La hipòtesi metafònica era originària de Schuchardt i entrà en la *Grammaire des langues romanes* de Meyer-Lübke i, més tard, en la versió estesa de Schürr. Schürr pensava en una diftongació panromànica condicionada en un primer moment per metafonia, recondicionada després al context palatal i, encara més tard, readaptada de manera diferent arreu del territori romànic. La consagració de la hipòtesi metafònica arribà amb la seva adopció en el famós manual de Lausberg (1956-1963 [1965-1966]: §§ 192, 205).

hipòtesi de la diftongació davant palatal del català quedà inclosa en la hipòtesi panromànica de la diftongació metafònica de Schürr. D'ençà d'aquest punt, i fins on arriben els meus coneixements, tots els treballs donaran per acceptada la idea de la diftongació condicionada per la iod, llevat de Badia (1951 [1981]), Batlle (1996) i Sánchez Miret (1998b).

Després dels anys difícils de la guerra i els començaments de la dictadura, els anys cinquanta veieren l'aparició de dues gramàtiques històriques del català. I en elles s'adoptaven les dues teories enfrontades.

Badia (1951 [1981]: 135 n.1) manifesta que arran dels articles de Rokseth i Fouché la hipòtesi de la diftongació es convertí en la doctrina general amb el suport del paral·lelisme (ben parcial, com veurem) amb l'occità i vol tornar a la idea de Barnils, Saroihandy, Schädel i Krüger. Badia (1951 [1981]: 135) retreu l'evolució de /a/ + iod > /e/, que no entronca en cap moment amb l'evolució de /ε/, malgrat que cal pensar en una fase [Ej]; a més l'evolució de /a/ + iod suposa també un tancament de dos graus²³.

Per tal d'explicar la diferència en el grau d'influència de la iod sobre les vocals obertes i tancades, Badia argumenta que l'assimilació és més forta quan la vocal assimilada és oberta i que això té paral·lel en altres llengües, com en castellà, on la iod tanca més fàcilment /ε, ɔ/ que /e, o/ (Badia i Margarit 1951 [1981]: 136). Cal, però, recordar que Badia no està totalment segur de la seva hipòtesi: «No direm que convenci la teoria de la inflexió vocàlica; afirmem, però, que la diftongació condicionada hom l'ha volguda explicar especialment per principis teòrics de fonètica general, i d'una manera poc satisfactòria.» (Badia i Margarit 1951 [1981]: 136).

Moll (1952: 68-69, 85-86), per la seva banda, accepta la hipòtesi de la diftongació sense fer gairebé esment de l'altra possibilitat²⁴.

En una famosa ressenya de les gramàtiques de Badia i de Moll, Coromines (1958: 126) critica la postura de Badia. Els arguments de Coromines són: (1) si la iod hagués tancat /ε, ɔ/ el seu resultat s'havia de confondre en el camí amb /ej, oj/; (2) la /ɔ/ de *boig* i *goig* prova que /ɔ/ no es tanca davant iod; com que en aquestes paraules tenim AU, no podia haver-hi diftongació; (3) la *v* dels mots (*a*)*vui* < HÖDIE i *vuit* < ÖCTO és la consonantització de la primera part del triftong; aquesta mateixa

²³ Gulsoy (1981: 87) pensa que l'evolució de /aj/ donaria /Ej/ > /E/ i que després aquesta /E/ seguiria l'evolució de /E/ originària. Però una mica més endavant canvia d'opinió i admet que l'evolució seria [Ej] > [ej] > [e] (cf. Gulsoy 1981: 91-92).

²⁴ Moll (1952: 68) es limita a dir que la diftongació davant iod «había sido negada por unos filólogos y admitida por otros».

consonantització es trobaria en les formes llenguadocianes *bei* ‘avui’, *beit* ‘vuit’²⁵.

Els arguments de Coromines em susciten els comentaris següents: (1) La necessitat de confusió de /ej, oj/ i /ɛj, çj/ és un tipus d’argument molt freqüent en explicacions de fonologia històrica i hi tornaré més endavant per tal de provar que no és tan fort com sembla (cf. § 5). (2) Els exemples de boig i goig no proven res més que les noves /ɔ/ no van patir el tancament (cf. RUBEU > *roig*, també amb /ɔ/) ²⁶. A favor d’una /ɔ/ tardana es pot adduir que en els textos antics tenim freqüentment *au*. (3) La *v* dels mots (*a*)*vui* i *vuit* pot explicar-se d’una altra manera, per tal com pot ben ser una consonant protètica com la de *vora* < ORA (Fouché 1924: 205; Badia i Margarit 1951 [1981]: § 107.VI; Moll 1952: § 219)²⁷; a més, com Badia fa veure, l’origen protètic de la *v* estaria confirmat per la crítica de les *Regles d’esquivar vocables...* «vuy en dia per dir huy dia» (Badia i Margarit 1999: 357-358). El mateix procés de pròtesi es documenta en occità i hi ha processos similars en els dialectes italians septentrionals: ÖCTO > *vòtt*, UNU > *vün*, HORA > *vora* (Rohlf 1966-1969: § 340).

Giner (1955) vol posar els fets catalans en el marc de la Romània occidental²⁸ i adopta una visió de diferents fases de diftongació que van separant les zones d’aquesta part del domini romànic. En la primera fase, la iod (tant en contacte com no) hauria provocat la diftongació de /ɛ, ɔ/ en la zona més romanitzada de la Romània occidental (el sud de la Gàl·lia i la Hispània citerior) i d’aquí s’hauria estès a d’altres zones. La segona fase seria la diftongació general de /ɛ, ɔ/ i no afectaria l’occità i el català. Com veiem,

²⁵ Coromines explica igualment la *b* de *buit* < VÖCITU com el producte de la unió de [v] i la [w] del trífong. Però l’argument no és gaire fort, perquè tenim altres mots amb <b> on s’esperaria <v> i pels quals no podem suposar cap diftongació: p. ex. VOTA > *boda*, *VOLVICARE > *bolcar*, *VELLERONE > *boldró*, VULGARE > *bogal*, VULTURINU > *boltereny*.

²⁶ La /ɔ/ de *roig* seria producte de l’analogia amb *goig*, segons Fouché, cf. Coromines (1953 [1971]: 189); per a Coromines és un exemple més del canvi /o/ > /ɔ/ en síl·laba lliure llatina inicial.

²⁷ Moran (1990: 180) ofereix la mateixa explicació (cf. Batlle 1996: 21). Cf. també nota 51.

²⁸ Per bé que no es tracti d’un dels millors treballs sobre la qüestió, cal reconèixer la bona voluntat de Giner de trobar solucions als problemes de les llengües romàniques en el context de la visió panromànica: «En cadascuna de les diferents obres de gramàtica històrica de les llengües francesa, occitana, catalana, castellana i portuguesa, els autors tracten d’explicar els fenòmens lingüístics del punt de mira de la respectiva llengua llur, i dels casos particulars dialectals tracten de donar-ne una explicació que no estiga en contradicció amb la teoria bàsica donada per a la llengua general. D’ací s’esdevé la gènesi de la multiplicitat de teories emeses sovint contradictòries i antagòniques, i el que és pitjor, les explicacions evidentment errades per la falta d’una visió romanística superior dels fets generals» (Giner 1955: 291).

Giner fa anar junts català i occità, però ni la cronologia ni els fets són iguals (cf. § 6).

Alarcos (1960) tracta la formació dels sistemes vocàlics catalans i, sobretot, la qüestió de l'encreuament de les vocals mitjanes anteriors i, sense comprometre's recull la idea ja predominant de la diftongació metafònica: «La metafonía de yod (o de Ī final) ha producido hoy [i] (acaso a través de diptongación: *llit* LECTU» (Alarcos Llorach 1960: 40) i en una nota «Se ha discutido mucho si hay o no diptongación de Ę, Ö por yod en catalán. [...] Para nuestro propósito valen las dos opiniones» (Alarcos Llorach 1960: 41, n. 16).

Hilty (1969) estudia la diftongació gal·loromànica i iberoromànica. Dóna per vàlida l'existència en gal·loromànic d'una diftongació metafònica (condicionada per $\bar{U}$, $\bar{I}$, [j] i [w]) i concep fonèticament el fenomen, tal i com era habitual, com una anticipació del tancament d'aquests sons. El fenomen és comú a l'occità i al francès i, per això, és el més antic. Hilty creu que aquesta primera onada de diftongació romànica afectà també els dominis català i castellà i que els hipotètics diftongs metafònics del castellà es reduïrien a /e, o/ per causa del substrat basc (Hilty 1969: 103)²⁹. Anys després Hilty (1980: 232, nota 5) continua convençut que l'origen de la /i/ procedent de Ę + iod està en un procés de diftongació.

Gulsoy (1981: 91, 93) no tracta el problema de l'evolució davant iod, però dóna per suposada l'explicació per diftongació. La seva explicació de l'encreuament de les vocals mitjanes anteriors vol aportar un motiu per als processos: algunes consonants exercien un efecte tancador sobre /ɛ/ (entre elles la iod del grup [ɛj] < A + iod), aquest procés al·lofònic provocaria una pressió sobre la /e/, que se centralitzaria.

El resum de Rasico (1982: 47-55) contribueix a difondre la idea que la hipòtesi dominant és la de la diftongació: no apareixen els noms de Diez, Mussafia, Guarnerio, Morel-Fatio, Saroïhandy, Schädel, Niepage, Krüger, Barnils, Salow. De fet comença amb Fabra i no cita Rokseth. A Rasico (1986: 445-446) ni tan sols no esmenta l'altra hipòtesi i l'únic argument que dóna és el comparatiu: els triftongs es conserven en gascó, occità i alguns parlars hispànics. Rasico (1982: 56-57) considera que els millors arguments

---

²⁹ La influència de la hipòtesi de Schürer entre els lingüistes germànics és tanta que Hilty afirma que la suposició d'aquesta diftongació en català i castellà «bedarf keiner weiteren Begründung» (Hilty 1969: 101). Igualment li sembla incontestable l'explicació fonètica per anticipació del tancament: «Die phonetische Grundlage dieser Diphthongierung ist klar. [...] Darüber brauchen wir uns nicht weiter auszulassen» (Hilty 1969: 104).

per la hipòtesi de la diftongació són els triftongs de les llengües esmentades i els casos amb consonantització: (*a*)*vui*, *vuit*³⁰.

A partir dels anys vuitanta sembla que la qüestió de la hipotètica diftongació i l'encreuament de timbres de les vocals mitjanes anteriors ha perdut l'interès dels investigadors, com si fossin problemes resolts. La hipòtesi de la diftongació de /ɛ, ɔ/ en contacte amb iod queda recollida a la gramàtica de Duarte & Alsina (1984: 75-77) i a la de Blasco Ferrer (1984: 23).

Que jo sàpiga, només Batlle (1996) ha tornat monogràficament sobre la qüestió de l'evolució de /ɛ, ɔ/ davant iod en català. El seu treball és un intent de ressuscitar l'antiga hipòtesi de la inflexió. Batlle intenta rebatre els dos principals arguments contra la tesi de la inflexió. Aquests arguments són:

- 1) Si la iod tanca les vocals obertes, per què no tanca les vocals tancades? (Rokseth 1921: 535; Kuen 1932-1934: 94); amb més força a Fouché (1925: 3): «si un *e* ou un *o* doivent se fermer respectivement en *i* et en *u* au contact d'un élément palatal c'est d'abord l'*e* et l'*o* fermés». L'argument que la iod hauria d'haver influït de la mateixa manera /e, o/ i /ɛ, ɔ/ es troba també a Meyer-Lübke (1916: 364; cf. Fouché 1925: 13): Meyer-Lübke accepta la hipòtesi d'una diftongació provocada per dissimilació (idea de Grammont, Millardet, Fouché), però es pregunta per què la dissimilació no va afectar també /e, o/. Fouché li contesta que sí que va haver-hi dissimilació en el cas de [ej, oj], però que no s'hi va produir la diftongació, perquè /e, o/ eren més breus que /ɛ, ɔ/.
- 2) S'haurien d'haver confós /ej, oj/ originaris amb [ej, oj] procedents de la primera fase de la inflexió de /ɛj, ɔj/. Argument emprat, entre altres, per Kuen (1932-1934: 94) i Coromines (1958: 126).

Contra la primera crítica Batlle (1996: 23) ofereix, en primer lloc, un argument comparatiu: en galaicoportuguès i en castellà la iod tancà les vocals mitjanes baixes, però no les mitjanes altes (l. v. /ɛj, ɔj/ > gall., port., cast. /ej, oj/; l. v. /ej, oj/ > gall., port., cast. /ej, oj/). La causa d'aquest diferent comportament seria que l'assimilació «comença sempre allà on les diferències entre els sons en contacte són més notables» (Batlle 1996: 26)³¹.

³⁰ Ja hem vist (cf. § 1.3) que els triftongs de l'aragonès i el lleonès s'han d'explicar d'una altra manera i no són un paral·lel de l'occità.

³¹ Batlle fa referència a Menéndez Pidal (1940: § 9.4), però de fet l'opinió d'aquest autor és més matisada: la iod tanca amb facilitat /ɛ, ɔ/, però té problemes per tancar la /a/ pel fet de ser una vocal molt diferent de la iod, mentre que no tanca gaire sovint /e, o/ perquè són vocals massa pròximes a la iod. Com podem veure, el cas de la /a/ mostra que no es possible aplicar de manera automàtica el principi de Batlle.

D'altra banda, tal com argumenta Badia (1951 [1981]: 135), el procés de tancament en dos graus /ɛj/ > /ej/ > /ij/ > /i/ té un paral·lel en l'evolució de /aj/ > /ɛj/ > /ej/ > /e/.

Contra la segona crítica a la hipòtesi del tancament Batlle (1996: 26) ofereix un argument cronològic que no acabo de comprendre: «notem que no necessàriament la influència de la iod sobre les vocals medials obertes havia de coincidir cronològicament amb la influència sobre les medials tancades». Poc més endavant en dóna un de fonètic: no hi hauria confusió perquè no es tractaria dels mateixos sons per tal com «L'articulació de [é] < /ɛj/ tendia cap a [í] i la de [é] < /ɛj/ tendia a centralitzar-se en [ə] en el català oriental». I encara a la mateixa pàgina especula amb la possibilitat que en el canvi /ɛj, ɔj/ > /i, u/ no es passés per una fase [ej, oj]; a favor d'aquesta possibilitat addueix les parelles següents en les quals tenim mots amb una doble evolució: *bèstia/bístia*, *cementeri/cementiri*, *monasteri/monestir*, *sènia/sínia*, *nèrvi/nirvi*, *enter/entir*, *enginy/ingeni*. Tampoc no comprenc aquesta argumentació. En aquests mots tenim coses diferents³² i no veig com l'alternança entre [ɛ] i [i] pot ser un argument a favor d'un procés directe [ɛj] > [i]; a més no tenim paral·lels d'alternança [ɔ] i [u]. Però l'argument que li sembla més favorable a la tesi de la inflexió és una derivació de la hipòtesi de Gulsoy (1981) sobre el tancament /ɛ/ > /e/ provocat per la influència de sons palatals: Batlle pensa que la iod tenia molta més força d'atracció sobre les vocals /ɛ, ɔ/ i que per això el seu efecte tancador fou molt més fort, fins arribar a /i, u/. Naturalment, aquesta idea té el problema que no hi ha cap fenomen paral·lel de tancament /ɔ/ > /o/. Per últim, seguint també una idea de Gulsoy, Batlle creu veure en la feblesa del vocalisme àton, manifestada en la pèrdua de vocals postòniques, una circumstància afavoridora de la inflexió de dos graus:

³² (1) *Bèstia* i *bístia* són ambdues formes antigues semicultes, la *i* de *bístia* és explicada per Coromines com una metafonia; (2) *cementeri* i *cementiri* són també antigues i la *i* es pot explicar de la mateixa manera; (3) *monestir* és l'única forma vulgar, *monasteri* és un cultisme; (4) *sènia* –Coromines (1980-1991: s. v. *sínia*) diu que no existeix la forma *sènia* amb /ɛ/ i que el mot prové de l'àrab *SĒNĪA*– i *sínia* són formes antigues i, com en els casos anteriors, la *i* és fruit de la metafonia; (5) «*nervi* va tenir una *é* tancada des d'un principi d'acord amb l'evolució normal de la *É* en aquesta llengua, i *nirvi* –que és de l'època medieval– va resultar d'un tancament de la *é* en i per metafonia (com en *CĒREU* > *ciri*, *cementeri* > *cementiri* etc.)» (Coromines 1980-1991: s. v. *nervi*); (6) *entir* és la forma antiga i és l'evolució normal de [ɛj], mentre que la forma *enter* és fruit d'un encreuament amb altres formes: «En aquest canvi degueren concórrer diversos factors: una mera transacció entre els duplicats *entir*, *entira*, i *entegre*, *entegra*, ja conduïa a *enter*, *entera*, com a forma de compromís; la freqüència incomparablement major dels mots en *-er*, *-era*, que el cas ben rar *-ir*, *-ira*; i el fet que tots els testimonis medievals que hem pogut assenyalar de *enter* siguin en vers és indicatiu que la influència occitanitzant del llenguatge de la poesia degué ajudar-hi molt» (Coromines 1980-1991: s. v. *enter*); (7) per últim, *enginy* és l'evolució vulgar normal i *ingeni* és un cultisme.

En el cas del català, pel caràcter de llengua pont entre la Gal·loromània i la Iberoromània i per la feblesa del seu vocalisme, es va produir una inflexió de dos graus seguint la línia, sempre innovadora, del francès (Batlle 1996: 28).

Poc més endavant atribueix l'encreuament de timbres de les vocals mitjanes anteriors també a la feblesa del vocalisme. He de confessar que no entenc l'argument. A mi em sembla que la pèrdua de les vocals postòniques només mostra la feblesa del vocalisme àton o, veient els fenòmens des d'un altre punt de vista, l'actuació d'un canvi prosòdic pel qual es concentra més energia articulatòria en la síl·laba tònica (cf. Sánchez Miret 1998b: 54-46). Sigui com sigui, no veig ni en la hipotètica feblesa del vocalisme, ni en el canvi de ritme accentual cap explicació dels fenòmens que ens ocupen.

Amb el treball de Batlle he acabat la revisió de les idees que han circulat sobre l'evolució de Ě, Ů davant iod. Caldria afegir la meva tesi doctoral (Sánchez Miret 1998b), en la qual vaig estudiar la diftongació a les llengües romàniques i vaig arribar també a la conclusió que el català no en va tenir de diftongació. Un membre del tribunal em va criticar amb prou justícia que havia dedicat poc espai al problema del català; de fet són quatre pàgines de text no ben plenes (Sánchez Miret 1998b: 234-237). Amb aquestes pàgines espero poder rentar aquell pecat. Els meus arguments d'aleshores eren:

- 1) La confusió de /ɛj, ɔj/ amb /ej, oj/, si suposem un procés de tancament en /ɛj, ɔj/, no és obligatòria (cf. § 5.2).
- 2) L'argument de Coromines basat en *avui* i *vuit* és rebutible (cf. § 3, quan he explicat la posició de Coromines).
- 3) El català presenta diferències importants amb les llengües que sí tenen diftongació davant iod. Si acceptéssim que el català va diftongar, ens trobaríem davant un cas únic en la Romània (cf. § 6).
- 4) En l'evolució del vocalisme àton del català podríem veure un indicatiu de la tendència catalana a tancar les vocals davant iod de manera més forta que en les llengües veïnes. (Aquest argument és el més feble i no el reprendré aquí).

4 EXCURS I: EXPLICACIONS FONÈTIQUES DE LA HIPOTÈTICA DIFTONGACIÓ CONDICIONADA PER IOD

Tot seguit exposaré alguns dels plantejaments fets sobre els procediments fonètics que hauria seguit la hipotètica diftongació. La meua intenció és fer

veure que aquesta part ha estat descurada. El motiu és que s'ha donat més valor a la coincidència de fets entre llengües que a l'explicació fonètica.

4.1 *Explicació per assimilació: Rokseth*

Rokseth planteja si la diftongació es produeix només amb la iod en contacte (cf. § 2.1): «Est-ce une condition pour que la diphtongaison puisse avoir lieu que la palatale soit contigue à la voyelle tonique?» (Rokseth 1921: 540). Rokseth creu que sí i a favor d'aquesta idea addueix exemples com ÖSTREA > ostra, HÖRDEU > ordi, SPÖNGIA > esponja. La diferent evolució de SPÖNGIA i LÖNGE es deuria a la sil·labació diferent (Rokseth 1921: 540, nota 1)³³.

Com ja he dit, generalment no s'ha donat gaire importància als motius que podrien provocar la diftongació de /E, ø/ i l'explicació que es troba arreu amb més o menys matisos (cf. p. ex. Schürr 1936; 1970) és la que també podem llegir a Rokseth:

Le phénomène de la diphtongaison, telle que nous l'avons observée en catalan, consiste dans l'anticipation de la fermeture du phonème palatal au moment où l'organe phonateur attaque la voyelle tonique (Rokseth 1921: 545).

El motiu d'aquesta anticipació rauria en el fet que les consonants palatalitzades són sons complexos que, pel fet de la seva complexitat, donarien lloc a fenòmens d'anticipació articulatòria. Per què l'anticipació afectaria la part inicial de la vocal?:

La vacillation n'est, cependant, que l'affaire d'un instant; l'appareil phonateur se reprend et se corrige aussitôt pour émettre le reste de la voyelle avec l'ouverture requise (Rokseth 1921: 546).

Jo no conec cap teoria de la producció que treballi amb aquesta mena de coarticulació tan estranya (Sánchez Miret 1998a; 1998b: 180-193; 1999)³⁴.

4.2 *Explicació per dissimilació*

³³ Recordem que Rokseth (1921: 540) i Coromines (Coromines 1980-1991: s. v. esponja) creuen que l'evolució d'esponja és culta.

³⁴ Vegeu una altra crítica fonètica a Fouché (1925: 6): no és cert que una consonant palatal i molt menys la iod necessitin més energia articulatòria que, per exemple, dues oclusives.

Com ja hem vist, aquesta era l'explicació de Grammont, Millardet, Fouché (cf. nota 18).

4.3 La iod té efectes contradictoris

Meyer-Lübke creu que, en general, una iod

peu amener la réfraction de l'*e* précédent en *ie*, mais il peut aussi, inversement, en exerçant une influence dissimilante, empêcher la production de *ie*: dans le premier cas, *i* forme alors avec *ie* la triptongue *iei*, qui, à son tour peut se simplifier de plusieurs manières: en *ie*, en *ei* ou en *i*. (Meyer-Lübke 1890: § 153)

4.4 Una altra influència de la iod

Com vaig argumentar a Sánchez Miret (1998b) no hi ha cap indicati que la palatalitat hagi pogut provocar la diftongació.

Además no conviene olvidar que en todos estos casos hubo D sólo en sílaba tónica. Por el contrario, como ya observaba acertadamente Schuchardt (1874: 281), en sílaba átona la evolución fue distinta, como demuestra el francés, donde los diptongos *ei*, *oi* formados por la vocal más yod acabaron en /*ua*/: MEDIU > *mi* vs. MEDIANU > *moyen*, DÉCANU > *doyen*, VECTURA > *voiture*, SEXAGINTA > *soixante*, MEDIETATE > *moitié*, MESSIONE > *moisson* (Thomsen 1876: 69; Nyrop 1935⁴: § 198); MÓDIOLU > *moyeu*, NÓCERE > fr.ant. *noisir*, FÓCARIU > *foyer*, LÓCARIU > *loyer*, *ÓCTANTA > fr.ant. *oitante*, ÓCTOBRE > fr.ant. *oitouvre* (Nyrop 1935⁴: § 203). Igualmente Ronjat (1930: § 92) observa que en provenzal la D tiene lugar sólo cuando la vocal es verdaderamente tónica y separa algunas «formes proclitiques normalisées» en las que no tenemos diptongo por no ser plenamente tónicas: VÉTULU, -A > *velh*, *ve*, *velho*, MEDIU > *mei*, MELIOR > *melhe*. Frente a ellas estarían las formas tónicas con diptongo: MEDIU > *miei*, etc. Tales formas átonas indican que la D no podría ser de ningún modo fruto sólo de la influencia del contexto palatal. Esto demuestra la importancia del acento en el proceso y acerca el cambio a la D espontánea por alargamiento. (Sánchez Miret 1998b: 223-224)

La diftongació de Ě, Ů en la història de les llengües romàniques és un procés que afecta un gran nombre de paraules i de llengües i, per això, és inevitable que intervinguin molts factors condicionants del resultat final. A Sánchez Miret (1998b: cf. especialment 261-262) vaig voler posar de relleu aquest aspecte de la història mitjançant l'establiment de diferents jerarquies que haurien condicionat el procés de la diftongació.

També sembla innegable que durant l'evolució del diftong ens trobem davant de processos d'assimilació i dissimilació dels elements que el formen. En aquest sentit, l'explicació de Fouché (1925), que veu una dissimilació en l'evolució de [ɛj] pot tenir validesa. Però totes les jerarquies que vaig analitzar en el meu treball esmentat segueixen un mateix principi: la vocal diftonga més fàcilment allà on el context li facilita una duració més llarga³⁵. L'última de les jerarquies estudiades era la del context segmental i crec que hi ha arguments per defensar que en contacte amb iod i wau les vocals tendeixen a durar més que davant altres consonants, de tal manera que en aquest context la diftongació pot tenir les mateixes causes que en tots els altres contextos de duració vocàlica alta (cf. Sánchez Miret 1998b: 224-227). Així és com entenc la diftongació davant iod en les llengües on aquesta sembla un fet incontrovertible. Més endavant argumentaré per què no crec que el català sigui una d'aquestes llengües (cf. § 6).

5. EXCURS II: L'ENCREUAMENT DE TIMBRES DE /ɛ/ I /E/

L'evolució de les vocals mitjanes anteriors és un problema clàssic de la gramàtica històrica catalana. En alguns treballs aquest problema es tracta conjuntament amb l'evolució de /ɛ, ɔ/ + iod. Igualment algunes de les formes de raonar emprades per explicar l'evolució de /ɛ, e/ s'han usat en l'explicació de la hipotètica diftongació davant iod. Per aquest motiu m'entretindré una mica en analitzar l'evolució de Ě, Ě̄, Ě̄̄, Ě̄̄̄ del llatí al català.

5.1 Taules de les dades de l'evolució de les ee

Les vocals /ɛ/ i /e/ del llatí vulgar es confongueren en /e/ en el català occidental, tret d'alguns contextos (no sempre els mateixos per cada cas) en els quals /ɛ/ es mantingué i /e/ es convertí en /ɛ/ (cf. Taula 7):

---

³⁵ Fouché pensa també que la vocal, per diftongar, ha de tenir una certa duració. Kuen (1932-1934: 95), en contra d'aquesta idea, retreu els diftongs breus d'alguns dialectes alemanys i les diftongacions modernes d'alguns dialectes romanesos. La qüestió dels diftongs breus ja s'havia plantejat abans de Kuen: «Weerenbeck (1930: 171) argumenta, en respuesta a Juret, que no hay que confundir la génesis de un diptongo con su resultado. Es evidente que un diptongo puede volverse más breve (por ejemplo AE > e debió de pasar por una fase de abreviamiento del diptongo). Así pues la existencia de diptongos breves no es argumento per se, ya que estos diptongos pueden ser el fruto del abreviamiento de otros. La existencia de diptongos breves no invalida la hipótesis del alargamiento, sino que obliga al estudio específico de estos diptongos en las lenguas que los poseen» (Sánchez Miret 1998b: 85). Pel que fa als dialectes romanesos, la qüestió mereix un estudi més detallat (cf. Sánchez Miret 1998b: 161-162).

Taula 7

català occidental

Ě	/ɛ/ > /e/	FĚBRE > f[e]bre, TĚMPUS > t[e]mps, VĚSPERA > v[e]spre, HĚRBA > h[e]rba, PĚLLE > p[e]ll, NĚPTA > nĚta, CAECU > c[e]c
conservació de /ɛ/ contextos: RR, R + consonant no labial, L, [w] (<-D-, -C-, TJ), N'R ³⁶		CAELU > c[e]l, FĚRRU > f[e]rro, TĚRRA > t[e]rra, PĚRDERE > p[e]rdre, APĚRTU > ob[e]rt, GĚNERU > g[e]ndre, PĚDE > p[e]u, DĚCE > d[e]u, PRĚTIU > pr[e]u, SĚDE > s[e]u
alternança entre /ɛ/ i /e/ contextos: r + consonant labial, /dr/, S + consonant, /t/ < PT		*NĚPTU > net, n[e]t en alguns punts del lleidatà, HĚRBA > herba, pall. [e]rba, *SĚRPE > serp, llei. s[e]rp, PĚTRA > val. vacil·la p[e]dra i p[e]dra, pall. p[e]dra; FĚSTA, FENĚSTRA, VĚSPA amb vocal oberta en punts del lleidatà i sempre en pallarès. Cal afegir el cas de SĚPTE > s[e]t, que té vocal oberta en tot el domini
Ě̄,	/e/	CATĚNA > cad[e]na, PĚRA > p[e]ra, SĚCCU > s[e]c
Ī	/e/ > /E/ Davant R + consonant (no labial ni velar); davant L; en cultismes amb <i>i</i> en la síl·laba següent; en paraules amb <i>u</i> en la síl·laba següent (Badia i Margarit 1951 [1981]: § 49, IA).	ĪNERE > cendra, VĪRGINE > verge, VĪRIDE > verd, VĪLU > vel, PĪLU > pèl, TĪLA > tela. En pallarès tenim /ɛ/ fins i tot davant <i>r</i> + vocal (Coromines 1936 [1976]: 36-37; Badia i Margarit 1951 [1981]: § 49, IA).

³⁶ No es troben gaires anàlisis de les característiques fonètiques que agrupen aquestes consonants. Gulsoy (1981: 88-89) diu que són «consonants o grup de consonants que tenen la propietat d'obrir les vocals». Gulsoy (1981: 90) creu que «el vocalisme del català primitiu fou susceptible de ser influït, amb certa facilitat, per les consonants veïnes», una prova en serien els casos esmentats i l'efecte tancador d'algunes consonants seria la causa del canvi general Ě > /e/; en el dialecte del Pallars trobaríem conservada la situació del català antic.

Però en el català central l'evolució de /ɛ/ del llatí vulgar fou com la del català occidental, mentre que la /e/ es convertí en la majoria de casos en /ɛ/ (cf. Taula 8), se suposa que passant per una fase /ə/, que conserva el balear (cf. Taula 9):

Taula 8 català central

Ē	/ɛ/ > /e/	= català occidental i balear
	conservació de /ɛ/	= català occidental i balear
Ē, Ĩ	/e/ > /ə/ > /ɛ/	CATĒNA > <i>cad[ɛ]na</i> , PĪRA > <i>p[ɛ]ra</i> , ŠĪCCU > <i>s[ɛ]c</i>
	conservació de /e/ Segons Badia (1951 [1981]: § 49, 1A) es conserva /e/ en tot el domini (tret del rossellonès) quan és precedida per /ʒ/, quan és seguida de [j] moderna, quan és seguida d'una consonant palatal o quan és seguida del grup /ng/. Coromines (1953 [1971]) critica alguns d'aquests casos.	GIBBU > <i>geb</i> , RĒGE > <i>rei</i> , ĹĪGNA > <i>lleya</i> , ĹĪNGUA > <i>llengua</i> , ĪLLE > <i>ell</i>

Taula 9

balear

Ē	/ɛ/ > /e/	= català occidental i central
	conservació de /ɛ/	= català occidental i central
Ē, Ĩ	/e/ > /ə/	<i>cad[ə]na</i> , <i>p[ə]ra</i> , <i>s[ə]c</i>
	conservació de /e/	= català central

Les vocals /E/ i /e/ del llatí vulgar es confongueren en /e/ en alguerès (cf. Taula 10) i en /ɛ/ en rossellonès (cf. Taula 11):

Taula 10

alguerès

Ē	/ɛ/ > /e/	= català occidental, central i balear
	conservació de /ɛ/	
Ē, Ĩ	/e/ > /ə/ > /ɛ/	Gairebé sense excepció. Hauria passat per la fase [ə], però en el contacte amb el sard s'hauria tornat a [e]; hipòtesi de Meyer-Lübke recollida a Kuen (1932-1934: 130).
	conservació de /e/	

Taula 11

rossellonès³⁷

Ě	/ɛ/ > /e/	LĚPORE > ['lɛβrə], SĚPTE > ['sɛt], PĚLLE > [pɛʎ]
Ě, Ě̃	/ɛ/ > /e/ En el rossellonès occidental la situació no és tan uniforme, cf. Kuen (1932-1934: 101).	PĚRA > ['pɛrə], CATĚNA > [kə'ðɛnə]

Kuen (1932-1934: 112-113) pensa que el tancament de Ě, com que és general, va ser el primer procés (produït abans de la reconquesta de les Balears, València i l'Alguer). Els casos de vacil·lació en el català occidental podrien ser una prova que el canvi va avançar d'orient a occident. Kuen (1932-1934: 113-114) fa un intent d'explicar fonèticament els casos en què la vocal romangué oberta.

Com assenyala Kuen (1932-1934: 129) en l'evolució de /ɛ/ del llatí vulgar l'alguerès no va amb el català central i baleàric (diferentment que en els altres fenòmens en què el català occidental es diferencia del central i del baleàric).

En les vocals mitjanes posteriors no trobem una evolució paral·lela: en general /ɔ/ i /o/ es conserven tal com eren en llatí vulgar. Només cal esmentar un grup de mots en els quals tenim /ɔ/ on esperaríem /o/, p. ex. NŌMEN > n[ɔ]m, SŌLE > s[ɔ]l, RŪBEU > r[ɔ]ig, HŌRA > h[ɔ]ra. Coromines (1953 [1971]) creu poder fixar el context en la síl·laba inicial:

Estem en presència d'un fet que es produeix en una massa considerable d'exemples, i sempre en les mateixes condicions: es tracta sempre del pas d'una *o* tancada a *o* oberta, i no hi ha mai canvi en sentit contrari; es tracta sempre d'una *o* en la síl·laba inicial de la paraula; i el fenomen té en quasi tots els mots la mateixa àrea geogràfica, que abraça la major part del Principat, tot el País Valencià i les Balears, però no la diòcesi de Girona ni la Catalunya francesa. Heus ací, doncs, inconfusiblement, tots els trets característics d'una llei fonètica (Coromines 1953 [1971]: 189).

³⁷ El sistema vocàlic del rossellonès té només cinc vocals /i, e, a, o, u/. La /o/ del llatí vulgar s'ha tancat en /u/ en aquest dialecte i la /ɔ/ s'ha convertit en /o/ (Badia i Margarit 1951 [1981]: §§ 51,1; 52,1).

Però perquè la llei fonètica pugui ser completa ens cal una explicació fonètica. Coromines pensa en un canvi espontani impedit en alguns contextos no fàcils de determinar (el canvi sembla força general quan la /o/ estava seguida per una consonant simple llatina). Gulsoy (1981: 96-97) no creu que tots els casos es puguin explicar de la mateixa manera i enumera diferents motius fonètics en funció dels diferents contextos en què apareix la /o/. Com diu Coromines (1953 [1971]: 195): «Resten evidentment alguns detalls a estudiar».

5.2 Explicacions

No cal fer ara una història detallada de la investigació sobre aquest assumpte. A més podem llegir un bon resum de les hipòtesis a Rasico (1982: 31-46). Tot seguit repassaré només els punts més importants de la investigació.

El famós encreuament de timbres de les *ee* en català oriental i l'evolució de /ɛj, ɔj/ i /ej, oj/ són dos fenòmens de la història del vocalisme català que haurien pogut provocar una confusió de fonemes i que no ho van fer. Aquest és un punt que ha cridat molta atenció.

La hipòtesi més acceptada diu que la /e/ llatinovulgar se centralitzà en /ə/, la /ɛ/ llatinovulgar es tancà en /e/ i després la /ə/ s'obrí en /e/, menys en balear, on es conserva /ə/. El seu autor és Brekke:

dans le mayorquin moderne l'ē et l'ĩ du latin classique donnent régulièrement ě. La distinction entre les trois e est donc de date ancienne, non pas un développement moderne. [...] L'ě s'est conservé dans les îles; il a disparu dans les dialectes de Barcelonne et de Valence, qui ne connaissent que deux e dans la syllabe accentuée: l'e ouvert et l'e fermé (Brekke 1888: 95)³⁸.

Meyer-Lübke (1925: 17-18) accepta la idea de Brekke i pensa que tot el territori català va tenir /ə/ i que els diferents processos de reconquesta van decidir la sort diferent d'aquest so.

Vegem ara algunes opinions contràries. Ja sabem que Fabra (1906) tenia un plantejament ben diferent i hipotitzava una doble diftongació per tal

³⁸ Aquesta és la *doxa*: «Això es pot considerar avui dia com a cosa segura» (Hilty 1980: 232); «A hores d'ara ja es considera segur que el sistema mallorquí actual amb el seu [sic] tres elements, ě (< tipus *cel*), é (< è) i ə (< /él), fou general en el català oriental durant el segle XIII i fou trasplantat a aquella illa per la repoblació» (Gulsoy 1981: 83); «avui no hi ha dubte que el sistema vocàlic del mallorquí actual, amb el fonema /əʎ/, representa si fa no fa el del dialecte central arcaic» (Rasico 1993b: 10).

d'explicar el procés d'encreuament (cf. § 3). Per la seva banda, Fouché (1925: 27-28) dóna els següents arguments contra la hipòtesi de Brekke: (a) l'evolució CRUCE > cr[ε]u no suposa una fase [əw]; (b) el canvi modern [ə] > [ε] del balear no prova que això mateix hagi succeït en el català central; (c) podria ser que la /ə/ del balear no sigui un resultat directe de /e/, sinó de /ε/. Fouché pensa que /ε/ i /e/ van diftongar, però d'una manera diferent a com pensava Fabra. Les fases intermèdies són: [ε] > [ε̄] > [ē] > [e] > [ē] > [ε̄] > [ε̄] > [ε]. Aquesta diftongació només es produeix en síl·laba lliure i Fouché suposa un procés de resíl·labació en casos com HĒR.BA > **ε.rba* > [erβə] (mentre que la síl·labació seria la normal en casos com HIBĒRNU > *hiv[ε]rn* (cf. Fouché 1925: 30-46)³⁹. Cal esmentar que Griera (1931) també pensa en una diftongació de /e, ε, ə/ en català i addueix testimonis com: (1) ĒQUA > *quiega* 'euga', *sierrí, Stirrí, Lilieto, Siarp, Candien, Ibi, Tibi, Murviedro, Murvaiter, Murbiter* (exemples de diftongació de /ε/); (2) *Capudeizo, Adaleiz, Maraine, Navareig* (exemples de diftongació de /e/); *quars, Quarro, Euella, Duaria, Monsuelle* 'Ansovell', *Buquerp* 'Bicorp', *Yeneva* 'Enova', *Fuesca, Zueca* 'Sueca' (exemples de diftongació de /ə/)⁴⁰. Moll (1952: §§ 38, 40) no concedeix cap valor a aquests testimonis; en el cas de la suposada diftongació de /ε/ alguns exemples no són llatins i altres no tenien Ē en llatí. Per últim, el resultat /e/ de Ē és explicat com a resultat de la monoftongació d'un hipotètic diftong metafònic per Schürr (1955), explicació que recull Lausberg (1956-1963 [1965-1966]: §§ 168, 171, 198 n. 30).

D'altra banda, la hipòtesi de Fabra rebé nombroses crítiques. N'assenyalo només la de Schädel (1909): (a) no hi ha cap paral·lel en les llengües veïnes per la diftongació descendent; (b) les llengües que presenten aquesta diftongació ho fan només en síl·laba lliure i aquesta restricció no s'aplicaria al català; (c) en el cas de la diftongació creixent, Schädel centra la discussió en la qüestió de l'evolució de /ε/ davant iod i pensa que és un problema gal·loromànic que cal resoldre pel conjunt de la Gal·loromània; (d) a més observa, que una hipotètica fase amb diftong davant iod no implica l'existència generalitzada d'una diftongació de /ε/ (Schädel 1909: 12). Schädel pensa més aviat en un encreuament dels timbres passant per una fase d'«una e mig-oberta, la qual representaria l'etapa de passatge pels dos

³⁹ «Notre idée est que là où une voyelle suivie de deux ou trois consonnes s'est diptonguée, le groupe consonantique appartient [...] à la syllabe suivante» (Fouché 1925: 32). Vegeu una bona crítica a la hipòtesi de Fouché a Kuen (1932-1934: 125-126).

⁴⁰ No he pogut consultar l'obra de Griera i trec la informació de Moll (1952: §§ 38, 40, 56) i Rasico (1982: 35)

desenrotllos, sense que sigui necessari que les dugues vocals llatines hi hagin passat al mateix temps» (Schädel 1909: 12). Com es pot veure, Schädel participa de l'opinió general que les dues vocals no van poder coincidir en una etapa comuna, perquè això hauria significat immediatament la seva confusió, però no explica com seria concretament la història de les fases intermèdies.

Kuen (1932-1934: 110-112) presenta els que a judici de Moll (1952: § 40) són «los resultados más seguros y los únicos aceptables hasta hoy de la investigación de este problema». Els punts de vista de Kuen són: (1) accepta la fase [ə]; (2) el canvi /ɛ/ > /e/ ha de ser més recent que el canvi /e/ > [ə], perquè si no /ɛ/ i /e/ s'haurien confós; (3) el canvi /e/ > [ə] ha de ser més antic que la monoftongació en /e/ de [aj] provinent de AI primari o de -ARIU, perquè PRIMARIU dóna [pri'me] i no [pri'mɛ]; (4) no creu en una fase /ə/ comuna a tot el català, perquè no hi ha cap motiu per suposar-la en el català occidental; (5) la hipòtesi de [ə] explica l'evolució de CRŪCE > [krow] > [krəw] > [krɛw], IŪGU > [ʒow] > [ʒəw] > [ʒɛw], GENŪCULU > [ʒu'nojɫ] > [ʒu'nəjɫ] > [ʒu'nɛj] i la regressió en el cas de *CONRĒDU > [kun'rəw] > [kun'row]; (6) en alguerès la [ə] es convertiria en /e/ per influència del sard.

Més modernament s'han aportat altres arguments a la tesi de Brekke. En textos antics mallorquins trobem casos de <a> en lloc de <e> que s'interpreten com a manifestacions de la /ə/. Aquests casos es troben també en documents del català continental (Veny 1973: 317; Rasico 1982: 42-43)⁴¹. Un altre argument a favor d'una fase /ə/ és l'aparició d'aquest so en zones del rossellonès (cf. les referències a Rasico 1982: 33). La possibilitat de l'evolució [ə] > [ɛ] troba confirmació en els fets recents (no abans del segle XIX) d'alguns indrets de les Illes, on s'ha produït el mateix canvi (Veny 1991: 252).

Loporcaro (1987: 68-73) tracta un fenomen dels dialectes de la província italiana de Bari paral·lel al del català. En aquests dialectes /ɛ/ i /ɔ/ del llatí vulgar es converteixen en /e/ i /o/, mentre que /e/ i /o/ del llatí vulgar passen a /ɛ/, /ɔ/⁴². Kuen (1932-1934: 127) esmenta també un paral·lel en el dialecte de la vall de Gröden. Igualment hi ha encreuament de vocals mitjanes (anteriori i posteriori) en el dialecte de Còrcega (Rohlf's 1966-19692: §§ 65, 85, 105,

41 Alguns exemples de <a> en lloc de <e> en les *Vides de sants rosselloneses* són *aquâla* (= *aquella*), *grädâsa* (= *grandesa*); cf. Kniazzezh & Neugaard (1977, vol. I: 5).

42 La realització sincrònica d'aquests fonemes presenta formes distintes en els dialectes en qüestió. Per les dades concretes cf. Loporcaro (1987: 68-73, amb referències a la bibliografia precedent).

127). Com Loporcaro (1987: 71) retreu, Lüdtkke (1956: 67 i següents) assenyala tres maneres diferents en què aquests processos d'inversió es poden produir: (a) una o ambdues vocals diftonguen; (b) una o ambdues vocals canvien de color, es a dir, es velaritzen o es palatalitzen; (c) la inversió no és un canvi general sinó que es produeix de paraula en paraula.

A propòsit de la inversió concreta en els dialectes de Bari, Lüdtkke (1956: 161 i següents) proposa la solució (b) i es seguit per Papa (1981 [1986]) i també per Loporcaro (1987). Papa (1981 [1986]), a més, cita l'estudi de Labov & Yaeger & Steiner (1972) on s'analitzen casos en què dos fonemes s'acosten tant que fins i tot els parlants els poden arribar a considerar confosos, mentre que la fonètica experimental demostra que llurs espais al·lofònics no coincideixen encara totalment (cf. Loporcaro 1987: 72)⁴³.

Per explicar la inversió de les vocals anteriors mitjanes en català s'han emprat, si més no, els procediments (a) i (b). Ja hem vist que el procediment (a) ha estat emprat per Fabra (1906) i Fouché (1925). En el cas del català el procediment (b) consisteix en suposar l'evolució /e/ > /ɔ/ i ha estat emprat per Brekke (1888), Saroïhandy (cf. Morel-Fatio & Saroïhandy 19042: 849), Meyer-Lübke (1925: 17-18) i altres, fins arribar a ser la idea més comuna. Un plantejament del tipus (c) seria el de Gulsoy (1981).

Un dels arguments més repetits en l'estudi de la història de les vocals mitjanes anteriors catalanes és que cal trobar una evolució que impedeixi la confusió del dos fonemes (cf. Gulsoy 1981: 84). Però l'argumentació que el canvi havia de procedir per camins especials que evitessin la confusió per si mateixa no és prou forta, perquè gràcies als estudis de Labov, com el que citava Papa, sabem que en el vocalisme (més que no pas en el consonantisme) les realitzacions poden arribar a la quasi confusió fonètica i, tanmateix, mantenir la distinció fonològica (cf. Labov 1994: Part C Mergers and Splits).

També en el cas de l'evolució de /ɛ, ɔ/ + iod s'ha argumentat que en el seu camí vers /i, u/ no podien tancar-se en /ej, oj/, perquè això hauria suposat la confusió automàtica amb /e, o/ originàries + iod; aquesta és la posició per exemple de Kuen (1932-1934: 94) i de Coromines (1958: 126). Aquesta manera de pensar ha estat molt general en la gramàtica històrica i és fruit de la concepció neogramàtica del canvi, que no preveu que els parlants puguin distingir entre elements primaris i secundaris:

Según la concepción neogramática de los cambios tal cosa es imposible, puesto que los hablantes realizan los cambios en forma dependiente sólo de la superficie fonética [...]

⁴³ Més endavant esmentaré un cas d'aquest tipus.

y no tienen conciencia de ningún factor no fonético (ni del mismo cambio en sí) (Pensado 1983: 73)⁴⁴.

Ja hem vist tres mecanismes proposats per resoldre aquest tipus de casos. També s'ha argumentat que els dos elements en perill de confusió poden no ser totalment iguals (p. ex. en el cas del català Batlle 1996: 26)⁴⁵; i igualment s'ha aduït que els parlants poden distingir d'alguna manera entre elements primitius i derivats (cf. Pensado 1983: 73-75). De fet, les tendències de la fonologia moderna, sobretot les que estudien el canvi fonològic, caminen vers una visió menys formalitzada i més oberta a la interacció de molts factors en la configuració dels sistemes fonològics i treballen en un nou marc de col·laboració entre fonologia i fonètica (Liljencrants & Lindblom 1972; Dressler & Moosmüller 1991; Rischel 1991; Blumstein 1991; Ohala 1997). Alguns aspectes d'aquests nous corrents són:

- (1) Reconeixen la importància de tota la forma fonètica i no només dels antics trets distintius; no se centren només en el segment (Browman & Goldstein 1992).
- (2) Posen de relleu la importància de la freqüència d'ús (Bybee 2001).
- (3) Analitzen amb detall tots els factors articuladoris i acústics que condicionen els canvis (cf. per exemple Ohala 1981; Recasens 1996).
- (4) Igualment es té en compte l'existència de variació en la producció (Ohala 1989; Hinskens & Van Hout & Wetzels 1997). Si aquesta variació es converteix en un canvi, també s'ha de comptar amb la convivència de formes alternants d'una mateixa paraula (realitzacions amb i sense el canvi).
- (5) Es diferencia entre la iniciació del canvi i la seva extensió (Weinreich & Labov & Herzog 1968).

Tots aquests aspectes són importants a l'hora de fer fonologia històrica. Tornant a la qüestió de la confusió de sons, hem de tenir en compte que en les anàlisis experimentals de les realitzacions de les vocals d'un determinat sistema vocàlic es pot comprovar que les realitzacions varien i que algunes realitzacions de fonemes diversos poden coincidir (cf. p. ex. Harmegnies &

---

44 Un altre exemple relacionat amb el vocalisme català és la història dels casos del tipus PĚDE > p[ɛ]u en els quals /ɛ/ llatinovulgar no es tancà en /e/. Els mots del tipus *peu* es diferencien dels mots com *MĚU* > m[e]u, perquè en aquests sí que es tancà la /ɛ/. Hilty (1980: 235, n. 26) afirma que el context que provoca el manteniment de /ɛ/ o l'obertura en casos com *VIDERE* > *veure* no és -u sinó la fase anterior [ð].

45 Blumstein (1991) argumenta que en casos de neutralització de sonoritat en posició final la fonètica mostra que hi ha diferències en la realització de segments subjacents sonors i sords.

Poch Olivé 1992). Però la identitat fonètica no es suficient per la confusió fonològica. Posaré dos exemples:

- 1) Labov ha demostrat que existeixen fenòmens que ell denomina *near-mergers*, en els quals els parlants mantenen una distinció fonètica que ells mateixos no poden percebre. Aquests fenòmens tenen les característiques següents:

- 1 The opposing phonemes are differentiated by a smaller than normal phonetic distance.
- 2 This difference is most often an F2 difference, instead of a combination of F1 and F2.
- 3 There is considerable individual variation within the community: some individuals show a near-merger, others a complete merger, and still others a distinction.
- 4 Speakers who make a consistent difference in spontaneous speech often reduce this difference in more monitored styles.
- 5 Speakers judge the sounds to be the same in minimal pair tests, and fail commutation tests.
- 6 Phoneticians from other areas are better able to hear the difference than the native speakers (Labov 1994: 359).

Un exemple de *near-merger* és el que es produí en anglès durant els segles XVII i XVIII. Les vocals $\bar{i}$ i *oi* de l'anglès mitjà es confongueren parcialment en la seva evolució per acabar essent de nou diferents actualment. Sabem que els gramàtics del segle XVII identificaven mots com *line/loin*, *bile/boil*, *isle/oil*, cadascun procedent d'una de les vocals esmentades. La confusió es convertí en una marca social alta, però vers la fi del segle XVIII el nombre de parelles confoses començà a minvar i avui és prou general la distinció. Labov proposa les seqüències d'evolució següents: [i:] > [i:] > [əi] > [ai] i [oi] > [u:] > [əi] > [ɔi] > [oi]. Les fases [əi] (de $\bar{i}$) i [əi] (de *oi*) coincidirien en els segles XVII i XVIII i serien el cas de *near-merger* (cf. Labov 1994: 306-309, 371-376)⁴⁶.

⁴⁶ Naturalment en aquesta mena de processos sol haver-hi mots que sí arriben a confondre's. En el cas de l'anglès tenim *byl* > *boil*, *grunde* > *groin*, *giste* > *joist* (Labov 1994: 374). Potser caldria interpretar així els casos de ll. v. /o/ > /u/ en català: TRUCTA > *truita*, LUCTA > *lluïta*, FÜGIO > *füjo*, IÜNGIT > *juny*, *MÜNGIT > *muny*, PÜGNU > *puny*. Sigui com sigui, cal no perdre de vista que no tots els mots d'una mateixa classe fonètica són absolutament idèntics fonèticament i que els casos esmentats tenen tots ũ, tret potser de *truita* i *lluïta*; Coromines (1980-1991: s. v. *truita*, *lluïtar*) diu que el mot és d'origen no llatí, potser cèltic, i de *lluïta* diu que l'italià suposa una Ū, mentre que el francès, el portuguès, el castellà i el català suposarien una Ū.

2) Com Donegan & Stampe (1979: 165) argumenten, en la frase *There was a gnat / upon a cat / upon a pad / upon a mat* els mots *gnat* i *pad* no rimen en cap cas, per bé que s'arribin a pronunciar de manera igual com [nær] i [pær], mentre que els mots *gnat* i *cat* rimen, encara que es pronuncii de manera diferent com [nær] i [kæt]. Això és així perquè els parlants tenen la intenció de pronunciar /t/ en el cas de *gnat* i /d/ en el de *pad*: «Only the phonemic identities matter».

En el nostre cas, les pronunciacions [ej, oj] de /ɛj, ɔj/ no s'havien tampoc de confondre obligatòriament amb les pronunciacions [ej, oj] de /ej, oj/. D'una altra banda, les transcripcions [ej, oj] són només una abstracció d'una realitat fonètica que ja no podem analitzar, però que podem suposar molt més complexa d'allò que les transcripcions ens farien suposar. Per tant, la idea de la confusió és un argument *a priori* que no es pot mantenir.

6 LINGÜÍSTICA COMPARATIVA

Com hem vist, Badia (1951 [1981]) i Batlle (1996) ja havien defensat la mateixa idea que jo vaig plantejar també a Sánchez Miret (1998b)⁴⁷. L'aportació que puc fer és posar els fets catalans en relació amb els de la resta de la Romània.

La lingüística romànica era i és conscient de les dificultats que els processos de diftongació plantegen:

Die Geschichte der Diphthongierung gehört zu den schwierigsten Kapiteln der romanischen Lautlehre. Es ist nicht mit Sicherheit zu entscheiden, wie weit wir in den gleichartigen Erscheinungen der Einzelsprachen eine gemeinsame Entwicklung erkennen dürfen (Voretzsch 1900: 1).

La perspectiva comparativa sembla imposar-se en els casos dels fenòmens més antics i amb fortes coincidències entre les llengües. El cas de la diftongació és un d'aquests fenòmens (cf. nota 28). La idea bàsica és que

hom no pot donar una teoria diferent per explicar el *mateix fenomen* dins dues llengües, o dins dos dialectes acostats, malgrat pertanyin a llengües distintes, oblidant-se que en

---

⁴⁷ La diptongación en las lenguas románicas fou la meua tesi doctoral acabada d'escriure el juny de 1996 i presentada el 24 de setembre del mateix any. Per la publicació només vaig canviar algunes errades tipogràfiques (no totes, cf. Cano González 2002), de tal manera que el treball de Batlle se'm va escapar.

la romanitat primitiva no existien tan marcadament dites diferenciacions posteriors i que racionalment l'origen ha de ser el mateix (Giner 1955: 294) [la cursiva és meua].

Però aquí rau el problema essencial: Com podem saber i què vol dir que ens trobem davant *el mateix fenomen*? No es possible arribar als mateixos resultats per camins diferents? En aquest punt la lingüística comparativa històrica actua com la crítica textual: els canvis compartits trivials poden perfectament ser propis de cada llengua, mentre que els canvis compartits més extraordinaris han de tenir una història comuna. Però en el cas de la Romanística comptem amb moltes dades que no podem deixar de banda a l'hora de fer la reconstrucció. Aquestes dades, que esmentaré tot seguit, ens poden fer sospitar de la reconstrucció tradicional.

En el treball de Giner s'esmenta un altre tòpic de la lingüística històrica que no voldria deixar passar sense comentari. La idea és que «les evolucions i canvis romànics s'operen en els grans centres de romanització i de vida intensa i que les zones somortes queden endarrerides en el procés de canvis generals» (Giner 1955: 296). El plantejament erra si hom fa la deducció que les zones somortes no canvien. El que sembla veritat és que aquestes zones poden no rebre els canvis d'altres zones, però no ho és que no canviïn. La diferència entre centres de *vida intensa* i zones *somortes* afecta la difusió dels canvis, no llur creació.

Centrant-nos ara en el cas del català, cal recordar que un argument a favor de la hipòtesi de la diftongació és la comparació amb les llengües veïnes. Però la comparació amb l'occità i amb el francès no funciona tan bé com caldria⁴⁸. Els punts de diferència són:

- (1) Se suposa que la diftongació de l'occità és del segle XIII, mentre que la del català (i la del francès) és preliterària (cf. Anglade 1921; Fernández González 1985: 145).
- (2) El català no ofereix cap altra mostra de diftongació, mentre que l'occità i el francès sí tingueren diftongació en altres contextos: l'occità diftongà també davant wau i la /ɔ/ ho féu igualment davant consonants que permeten l'allargament (Schroeder 1932: 227); i cal observar que la delimitació dels contextos en els quals es produeix la diftongació en occità és poc clara (Sánchez Miret 1998b: 232-233); per la seva banda, el francès també tingué diftongació en altres contextos fora del contacte amb iod (cf. Sánchez Miret 1998b: 231).
- (3) En els dialectes occitans trobem molt abundantment l'absència de diftongació (Anglade 1921: 64, 74; Schultz-Gora 19244: § 20; Ronjat

⁴⁸ Recordem que els treballs de Krüger i Salow ja ho feien veure (cf. § 3).

1930: 150, 154, 166-170, 176, 185; Fernández González 1985: 144-145; 451, nota 101; 452, nota 104), mentre que en català els resultats [i, u] són prou uniformes.

Per tant, el francès i l'occità són força diferents del català en l'evolució de /E, o/ i la coincidència de resultats amb el francès no s'ha d'explicar necessàriament de la mateixa manera. Però podem portar la comparació encara fins el marc general de les llengües romàniques. A Sánchez Miret (1998b) vaig voler mostrar que els fets de diftongació que trobem en les llengües romàniques entren dins un quadre governat per una sèrie de principis fonètics generals, essent el *Leitmotiv* de tots ells la duració de la vocal. En segon lloc, també vaig observar que una característica ben freqüent de les diftongacions romàniques és presentar restriccions i extensions dels contextos de diftongació. Si haguéssim d'acceptar que el català diftongà, ens trobaríem que el català seria l'única llengua romànica insensible als principis generals de la diftongació i que no presentaria cap extensió de la hipotètica diftongació fora del context palatal.

Com justament observa Batlle (1996: 23), en els textos catalans no tenim cap testimoni de la hipotètica diftongació. De fet, en els documents més antics ja tenim els resultats /i, u/: LĚCTU > *lito* 1037, VALĚRIA > *Valira* 1055, PÖDIU REGIS > *Puio regis* 839, PÖDIU ROTUNDU > *Puio retundo* 1041, PÖDIU > *puig* 1056 (Rasico 1993a: 66); a les Homilies d'Organyà de finals del segle XII (Coromines 1976-1977) trobem *ergul* 2r18 i 7r1, *urgul* 2v16, *ix* 2v21, *ixen* 4v20 i 4v22, *pusca* 2v23, *uls* 4r1, *nuit* 4r11, *nuitz* 5v20, *nuits* 6r1, *desigs* 4v12, *pux* 4v21, *cuide* 5r12, *estirs* 5v1, *gites* 6r16-17, *menestirs* 7r3, *vinga* 8r5⁴⁹. Pel contrari, en els documents de la regió occitana de Languedoc els triftongs no apareixen en l'escriptura fins el segle XII (el primer testimoni és de l'any 1157); en opinió de Wüest el motiu d'aquesta aparició tardana seria la influència del llatí (cf. Wüest 1995: 443)⁵⁰. Els textos antics de les regions de Limousin i Périgord no tenen cap indicació gràfica de la diftongació: NÖCTE > *noit* (Boeci 90, s. XI), ÖCULOS > *olls* (Gleißgen & Pfister 1995: 415). En els textos dels segles XIII-XV de la regió

⁴⁹ Les *Homilies* tenen la forma *proxme* 2r10 i 5r16-17 en lloc de les formes antigues *pruixme* o *pruxme*. Tret d'aquest cas, gens significatiu per tal com avui tenim *proïsmes*, no he trobat cap cas de /Ej, oj/ amb altres grafies. Gökçen (1977) no analitza aquesta qüestió i esmenta només el cas de *nuits* 6r1.

⁵⁰ En el segle XII es troben també documents llenguadocians amb les grafies <i>, <u> que semblen un intent de reproduir els triftongs. Naturalment el motiu que recolza aquesta suposició és la presència posterior de triftongs en occità. Com que en català no n'hi ha hagut mai de triftongs, no cal suposar que les grafies <i>, <u> catalanes representaven en els textos antics altra cosa que el que representen avui.

d'Auvergne s'observa una variació en la grafia dels resultats de /ej, oʝ/: DEMĚDIU > *demé, demié, demieh*, ŐCTO > *oit, ueit* (Lodge 1995: 423). En el textos de la regió de Provence trobem formes com LĚCTU > *liech, liach*, SĚX > *sieis, VĚCLU > viach, vielh*, MĚLIUS > *miels, mieys, mies*, MĚDIU, MĚDIA > *miech, miay, miey, miega, miaga*, ŐCTO > *uech, huh, vuech*⁵¹, huat, NŐCTE > *nuech, nueig, nuch, nech, nuyt*, CŐXA > *cueysa*, PŐSTIUS > *pueis, puys, pueys* (Schroeder 1932: 160-183). Per la seva banda, en els textos francesos antics no tenim escriptures amb triftong (Gsell 1995: 274), però no deixem de trobar una notable alternança de grafies que poden assenyalar l'existència d'una diftongació i que contrasten amb la uniformitat de l'escriptura catalana en aquest punt⁵². El való no coneix la diftongació davant iod; en el cas de /ɛj/ tenim el resultat /e/ (LĚCTU > *let*) i en el cas de /oʝ/ tenim /u/ (CŐRIU > *cûr*) (Boutier 1995: 294, 295). En els textos normands tenim *sies, siez, seix, seix* < SĚX, *demee, parmei, myenuit* < (formes relacionades amb) MĚDIU, que serien reflex del resultat dialectal de /ej/ > [jɛj] > [iɛ, ɛj, ɛ] i formes com *oiet, ouiect* < ŐCTO, *nieit* < NŐCTE, *neupces, neuches* < NŐPTIAE, *piesse* < PŐTEAT, que serien testimoni de l'evolució /oʝ/ > [wɔʝ] > [œj, œ, je, ɛ] (Goebel 1995: 329, 331, 332). En els textos del segle XII de la regió de Touraine tenim <e> en lloc del triftong *iei* (IN MĚDIU > *enmé*) i <oi> en lloc de *uoi* (PŐSTIUS > *pois*, HŐDIE > *oi*) (Simoni-Aurembou 1995: 348) i les mateixes grafies apareixen en els textos de la Saintonge i el Poitou (Gauthier 1995: 369). Per últim, sí tenim testimonis escrits dels triftongs en els textos francoprovençals antics, on el resultat de /ej/ apareix com <ei, e, ie, ye, i, iey, yey, iei, ey, iez> i el de /oʝ/ com <oi, oy, ui, uy, ue, uei, uey, uey, uo> (Vurpas 1995: 399)⁵³.

Així doncs, com hem pogut observar, el català es diferencia clarament del francès, el francoprovençal i l'occità, de tal manera que l'argument comparatiu perd el seu valor.

7 CONCLUSIÓ

⁵¹ «Le rhodanien et, moins fréquemment, le méditerranéen moderne connaissent le développement d'un v- prosthétique devant voyelle vélaire» (Gleßgen 1995: 430). Cf. el cas del cat. *vuit*.

⁵² El resultat fonètic de /ej/ ha estat [i] en francès, picard, normand i en els dialectes orientals (Bourgogne, Bourbonnais, Champagne, Lorraine), mentre que tenim [e] des del sud de Normandia fins el Poitou; el resultat de /oʝ/ és [uj, ɥi] en francès i [oʝ] en els dialectes noroccidentals i en el Poitou (Horiot 1990: 623, 627; Taverdet 1990: 376; Simoni-Aurembou 1995: 351; Simoni-Aurembou 1995: 350).

⁵³ El triftong es conservava encara en alguns casos en el moment de les investigacions de Duraffour (cf. Duraffour 1932: 164, 176).

En conclusió, tots els arguments a favor de la diftongació són febles. En primer lloc, no és obligatori que [ɛj, ɔj] es confonguin amb [ej, oj]. I en segon lloc, les altres llengües romàniques tenen un comportament ben diferent del català. Per últim, els textos catalans no donen cap testimoni d'una diftongació. Tot això em semblen motius prou forts per dubtar de l'existència d'aquesta diftongació i posen la càrrega de la prova sobre les espatlles dels que volen creure en l'opinió més estesa, que no per ser-ho es converteix en més plausible.

BIBLIOGRAFIA

- Alarcos Llorach, E. (1960). "La constitución del vocalismo catalán". Dins: *Studia Philologica, Homenaje ofrecido a Dámaso Alonso*. Madrid: Gredos, vol. 1: 35-59.
- Alonso, A. (1926). "La subagrupación románica del catalán". *Revista de filología española* 13: 1-38, 225-261.
- Anglade, J. (1921). *Grammaire de l'ancien provençal ou ancienne langue d'oc. Phonétique et morphologie*. Paris: Klincksieck.
- Badia i Margarit, A. M. (1951) [1981]. *Gramàtica històrica catalana*. València: Tres i Quatre.
- Badia i Margarit, A. M. (1999). *Les Regles d'esquivar vocables i la "qüestió de la llengua"*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Barnils, P. (1913). *Die Mundart von Alicante. Beitrag zur Kenntnis des Valencianischen*. Halle a. S.: Kaemmerer & Co. [Tothom cita com Die Mundart von Alacant, però en l'exemplar que jo he consultat el títol és Die Mundart von Alicante.]
- Barnils, P. (1921). "Les vocals tòniques del rossellonès". Dins: *Biblioteca filològica de l'Institut de la Llengua Catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, vol. 13: 101-133.
- Batlle, M. (1996). "L'evolució de les ξ i θ + iod en català dins la Romània". *Caplletra* 20: 13-31.
- Blasco Ferrer, E. (1984). *Grammatica storica del catalano e dei suoi dialetti con speciale riguardo all'algherese*. Tübingen: Gunter Narr.
- Blumstein, S. E. (1991). "The relation between phonetics and phonology". *Phonetica* 48: 108-119.
- Bourciez, É. & J. Bourciez (1967). *Phonétique française. Étude historique*. Paris: Klincksieck.
- Boutier, M.-G. (1995). "Les scriptae françaises I. Wallonie". Dins: Günter Holtus & Michael Metzeltin & Christian Schmitt, eds., *Lexikon der*

- Romanistischen Linguistik. Band II,2: Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance.* Tübingen: Niemeyer: 290-300.
- Brekke, K. (1888). "L'é (= ē, ĩ) latin en ancien français et en mayorquin". *Romania* 17: 89-95.
- Browman, C. P. & L. M. Goldstein (1992). "Articulatory Phonology: an overview". *Phonetica* 49: 155-180.
- Bybee, J. L. (2001). *Phonology and language use*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cano González, A. M. (2002). "Recensión de: Fernando Sánchez Miret, La diptongación en las lenguas románicas". *Estudis Romànics* 25: 235-241.
- Casanova, E. (2001). "La frontera lingüística castellano-catalana en el País Valenciano". *Revista de filología románica* 18: 213-260.
- Cornu, J. (1884). "Mélanges espagnols". *Romania* 13: 285-314.
- Corominas, J. (1958). "De gramàtica històrica catalana: A propòsit de dos llibres". Dins: A. G. Hatcher & K. L. Selig, eds., *Studia philologica et litteraria in honorem L. Spitzer*. Bern: Francke: 123-148.
- Coromines, J. (1936) [1976]. "El parlar de Cardós i Vall Ferrera". Dins: *Joan Coromines, Entre dos llenguatges* (segon volum). Barcelona: 29-67. [Publicat sense el glossari que tenia en la primera aparició.]
- Coromines, J. (1953) [1971]. "Algunes lleis fonètiques catalanes no observades fins ara". Dins: *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: El Pi de les Tres Branques: 183-216.
- Coromines, J. (1976-1977). "Les homilies d'Organyà. Edició crítica millorada i anotada". Dins: *Joan Coromines, Entre dos llenguatges*. Barcelona: Curial, vol. 1: 127-153.
- Coromines, J. (1980-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial/La Caixa.
- Diez, F. (1870-1872³) [1874-1876]. *Grammaire des langues romanes*. Paris: Franck.
- Donegan, P. J. & D. Stampe (1979). "The study of natural phonology". Dins: Daniel A. Dinnsen, ed., *Current approaches to phonological theory*. Bloomington: Indiana University Press: 126-173.
- Dressler, W. U. & S. Moosmüller (1991). "Phonetics and phonology: a sociopsycholinguistic framework". *Phonetica* 48: 135-148.
- Duarte i Montserrat, C. & A. Alsina i Keith (1984). *Gramàtica històrica del català*. Barcelona: Curial.
- Duraffour, A. (1932). "Phénomènes généraux d'évolution phonétique dans les dialectes franco-provençaux étudiés d'après le parler de la commune de Vaux (Ain)". *Revue de linguistique romane* 8: 1-280.

- Fabra, P. (1906). "Les e toniques du catalan". *Revue hispanique* 15: 9-23.
- Fabra, P. (1907). "Le catalan dans la Grammaire des langues romanes de W. Meyer-Lübke et dans le Grundriss der rom. Philologie". *Revue hispanique* 17: 1-45.
- Fernández González, J. R. (1985). *Gramática histórica provenzal*. Oviedo: Universidad de Oviedo.
- Fouché, P. (1917-1918). *Essai de grammaire historique de la langue catalane*. Perpignan.
- Fouché, P. (1924). Phonétique historique du roussillonnais. Toulouse.
- Fouché, P. (1925). "La diptongaison en catalan". *Butlletí de dialectologia catalana* 13: 1-46.
- Gauthier, P. (1995). "Les scriptae françaises VI. Saintonge, Poitou". Dins: Günter Holtus & Michael Metzeltin & Christian Schmitt, eds., *Lexikon der Romanistischen Linguistik. Band II,2: Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance*. Tübingen: Niemeyer: 365-373.
- Giner, J. (1955). "La diftongació en la Romània Occidental i les ee tòniques dins el domini català". Dins: *Miscelánea filológica dedicada a Mons. A. Griera*. Barcelona: CSIC-Instituto M. Cervantes-Instituto de Estudios Pirenaicos, vol. 1: 291-304.
- Gleißgen, M.-D. (1995). "Les scriptae occitanes III. Provence, Dauphinois. a) Provence". Dins: Günter Holtus & Michael Metzeltin & Christian Schmitt, eds., *Lexikon der Romanistischen Linguistik. Band II,2: Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance*. Tübingen: Niemeyer: 425-434.
- Gleißgen, M.-D. & M. Pfister (1995). "Okzitanische Skriptaformen I. Limousin/Périgord". Dins: Günter Holtus & Michael Metzeltin & Christian Schmitt, eds., *Lexikon der Romanistischen Linguistik. Band II,2: Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance*. Tübingen: Niemeyer: 412-419.
- Goebel, H. (1995). "Les scriptae françaises III. Normandie". Dins: Günter Holtus & Michael Metzeltin & Christian Schmitt, eds., *Lexikon der Romanistischen Linguistik. Band II,2: Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance*. Tübingen: Niemeyer: 314-337.
- Gökçen, A. (1977). "The language of Homilies d'Organyà". Dins: Joseph Gulsoy & Josep M. Solà Solé, eds., *Catalan studies. Volume in memory of Josephine de Boer*. Barcelona: Hispam/Borràs Edicions: 59-69.
- Griera, A. (1914). *La frontera catalano-aragonesa. Estudi geogràfico-lingüístic. Memoria doctoral presentada a la secció I^a de l'alta Facultat*

- de Filosofia de l'Universitat de Zürich*. I. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Griera, A. (1931). *Gramàtica històrica del català antic*. Barcelona: Casa de Caritat/Institució Patxot.
- Gsell, O. (1995). "Französische Koine". Dins: Günter Holtus & Michael Metzeltin & Christian Schmitt, eds., *Lexikon der Romanistischen Linguistik. Band II,2: Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance*. Tübingen: Niemeyer: 271-289.
- Guarnerio, P. E. (1886). "Il dialetto catalano d'Alghero". *Archivio glottologico italiano* 19: 261-364.
- Gulsoy, J. (1981). "L'evolució de les ee tòniques en català". Dins: *Mélanges de philologie et de toponymie romanes offerts à Henri Guiter*. Perpignan: Comet: 81-104.
- Harmegnies, B. & D. Poch Olivé (1992). "A study of style-induced vowel variability: Laboratory versus spontaneous speech in Spanish". *Speech Communication* 11: 429-437.
- Hilty, G. (1969). "Zur Diphthongierung im Galloromanischen und im Iberoromanischen". Dins: Wolf Dieter Lange & Heinz Jürgen Wolf, eds., *Philologische Studien für Joseph M. Piel*. Heidelberg: Winter: 95-107.
- Hilty, G. (1980). "Alguns aspectes de l'evolució històrica de la /ɛ/ i de la /e/ en català". Dins: Antoni M. Badia i Margarit et al., eds., *Miscel·lània Aramon i Serra. Estudis de llengua i literatura catalanes oferts a R. Aramon i Serra en el seu setantè aniversari*. Barcelona: Curial, vol. 2: 231-237.
- Hinskens, F. & R. Van Hout & W. L. Wetzels, eds. (1997). *Variation, change and phonological theory*. Amsterdam: John Benjamins.
- Horiot, B. (1990). "Français: Les aires linguistiques, II: Dialectes de l'Ouest". Dins: Günter Holtus & Michael Metzeltin & Christian Schmitt, eds., *Lexikon der Romanistischen Linguistik. Band V,1: Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete von der Renaissance bis zur Gegenwart. Französisch*. Tübingen: Niemeyer: 615-37.
- Kniazzeh, C. S. M. & E. J. Neugaard, eds. (1977). *Vides de sants rosselloneses*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana. [Text català del segle XIII establert, comentat i glossat per la Dra. Ch. S. M. Kniazze de la University of Chicago i pel Dr. E. J. Neugaard, professor a la University of South Florida, amb prefaci i aportacions de Joan Coromines. I: Gramàtica i Glossari. II i III: Transcripció del text.]
- Krüger, F. (1911). *Sprachgeographische Untersuchungen in Languedoc und Roussillon*. Hamburg.

- Krüger, F. (1923). *El dialecto de San Ciprián de Sanabria. Monografía leonesa*. Madrid: Sucesores de Hernando.
- Kuen, H. (1932-1934). "El dialecto de Alguer y su posición en la historia de la lengua catalana". *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura* 5 (1932): 121-177; 7 (1934): 41-112. [L'article (inacabat) aparegué en dos números de la revista, però té, a més de la paginació de cada número, una paginació correlativa de les 130 pàgines de l'article. En les cites empro la paginació correlativa: en el vol. 5 aparegueren les pàgines 1-57 i en el volum 7 les pàgines 59-130.]
- Labov, W. (1994). *Principles of linguistic change. I: Internal factors*. Oxford: Blackwell.
- Labov, W. & M. Yaeger & R. Steiner (1972). *A quantitative study of sound change in progress*. Philadelphia: US Regional Survey.
- Lausberg, H. (1956-1963) [1965-1966]. *Lingüística románica*. Madrid: Gredos.
- Liljencrants, J. & B. Lindblom (1972). "Numerical simulation of vowel quality systems: the role of perceptual contrast". *Language* 48: 839-862.
- Lodge, R. A. (1995). "Les scriptae occitanes II. Auvergne". Dins: Günter Holtus & Michael Metzeltin & Christian Schmitt, eds., *Lexikon der Romanistischen Linguistik. Band II,2: Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance*. Tübingen: Niemeyer: 420-424.
- Loporcaro, M. (1987). *Grammatica storica del dialetto di Altamura*. Pisa: Giardini.
- Lüdtke, H. (1956). *Die strukturelle Entwicklung des romanischen Vokalismus*. Bonn: Romanisches Seminar an der Universität Bonn.
- Luzi, J. (1904). "Die sutselvischen Dialekte (Lautlehre)". *Romanische Forschungen* 16: 757-846.
- Malkiel, Y. (1972). "Comparative Romance linguistics". Dins: Thomas A. Sebeok, ed, *Current trends in linguistics, 9: Linguistics in Western Europe*. The Hague: Mouton: 835-925.
- Menéndez Pidal, R. (1906) [1962]. *El dialecto leonés*. Oviedo: Instituto de Estudios Asturianos.
- Menéndez Pidal, R. (19406). *Manual de gramática histórica española*. Madrid: Espasa-Calpe.
- Meyer-Lübke, W. (1890). *Grammaire des langues romanes. Tome premier: Phonétique*. Paris: Welter.
- Meyer-Lübke, W. (1916). "Die Diphtonge im Provenzalischen". *Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften* 13: 342-70.

- Meyer-Lübke, W. (1925). *Das Katalanische. Seine Stellung zum Spanischen und Provenzalischen sprachwissenschaftlich und historisch dargestellt*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- Meyer-Lübke, W. (1934⁵). *Historische Grammatik der französischen Sprache. Erster Teil: Laut- und Flexionslehre*. Heidelberg: Winter.
- Millardet, G. (1910). *Études de dialectologie landaise. Le développement des phonèmes additionnels*. Toulouse: Édouard Privat.
- Moll, F. de B. (1952). *Gramática histórica catalana*. Madrid: Gredos.
- Moran i Ocerinjauregui, J. (1990). *Les homilies de Tortosa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Morel-Fatio, A. (1888). "Das Catalanische". Dins: Gustav Gröber, ed., *Grundriss der romanischen Philologie*. Strassburg: Trübner, vol. 1: 669-688.
- Morel-Fatio, A. & J. Saroïhandy (19042). "Das Catalanische". Dins: Gustav Gröber, ed., *Grundriss der romanischen Philologie*. Strassburg: Trübner: 841-877.
- Morosi, G. (1886). "L'odierno dialetto catalano di Alghero in Sardegna". Dins: *Miscellanea di filologia e linguistica in memoria de N. Caix e Ugo Angelo Canello*. Firenze: Le Monnier: 712-732.
- Mussafia, A. (1876). "Die catalanische metrische Version der sieben Weisen Meister". *Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften (philosophisch-historische Klasse)* 26: 151-233.
- Niepage, M. (1909). *Laut- und Formenlehre der mallorkinischen Urkundensprache*. Halle a. S.: Ehrhardt Karras.
- Ohala, J. J. (1981). "The listener as a source of sound change". Dins: Carrie S. Masek & Robert A. Hendrick & Mary F. Miller, eds., *Papers from the parasession on language and behavior*. Chicago: CLS: 178-203.
- Ohala, J. J. (1989). "Sound change is drawn from a pool of synchronic variation". Dins: Leiv Egil Breivik & Ernst Håkon Jahr, eds., *Language change. Contributions to the study of its causes*. Berlin: Mouton de Gruyter: 173-198.
- Ohala, J. J. (1997). "The relation between phonetics and phonology". Dins: William J. Hardcastle & Laver John, eds., *The handbook of phonetic sciences*. Oxford: Blackwell: 674-694.
- Papa, E. (1981) [1986]. *Two studies on the history of Southern Italian vocalism*. Ann Arbor, Michigan: University Microfilms International.
- Pensado, C. (1983). *El orden histórico de los procesos fonológicos*. Salamanca: Universidad de Salamanca.
- Pensado, C. (1989). "Los triptongos iou, uei en los dialectos hispánicos: ¿arcaísmos o contaminaciones recientes?". Dins: Julio Borrego Nieto &

- José Jesús Gómez Asencio & Luis Santos Río, eds., *Philologica II. Homenaje a D. Antonio Llorente*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca: 351-366.
- Pope, M. K. (1934) [1952]. *From Latin to modern French with especial consideration of Anglo-norman. Phonology and morphology*. Manchester: Manchester University Press.
- Rasico, P. D. (1982). *Estudis sobre la fonologia del català preliterari*. Barcelona: Curial/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Rasico, P. D. (1986). "Consideracions fonològiques sobre el parlar de l'Alt Urgell a l'edat mitjana". Dins: Joan Veny & Joan M. Pujals, eds., *Actes del setè Colòqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Tarragona-Salou, 1-5 octubre 1985*. Barcelona: Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes/Publicacions de l'Abadia de Montserrat: 441-465.
- Rasico, P. D. (1993a). "El parlar de l'Alt Urgell a l'Edat Mitjana". Dins: Philip D. Rasico, *Estudis i documents de lingüística històrica catalana*. Barcelona: Curial: 61-83.
- Rasico, P. D. (1993b). *Estudis i documents de lingüística històrica catalana*. Barcelona: Curial.
- Recasens, D. (1996). "An articulatory-perceptual account of vocalization and elision of dark /l/ in the Romance languages". *Language and speech* 39: 63-89.
- Rischel, J. (1991). "The relevance of phonetics for phonology: a commentary". *Phonetica* 48: 233-262.
- Rohlfs, G. (19662). *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti. I: Fonetica*. Torino: Einaudi.
- Rohlfs, G. (1966-19692). *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti. I: Fonetica. II: Morfologia. III: Sintassi e formazione delle parole*. Torino: Einaudi.
- Rokseth, P. (1921). "La diphtongaison en catalan". *Romania* 47: 532-546.
- Ronjat, J. (1930). *Grammaire istorique des parlers provençaux modernes. I: Introduction. Fonétique: I. Voyelles et diftongues*. Montpellier: Société des Langues Romanes.
- Salow, K. (1912). *Die sprachgeographischen Untersuchungen über den östlichen Teil des Katalanisch-languedokischen Grenzgebietes*. Hamburg: Jahrbuch d. Hamb. wiss. Anstalten, XXIX, Beih., Mitteil. u. Abhandl. d. Sem. f. rom. Sprache und Kultur, I.
- Sánchez Miret, F. (1998a). "Aspectos de la metafonía en los dialectos italianos. ¿Hubo realmente diptongación de /ε, o/ condicionada por (-i, -u)?". Dins: Giovanni Ruffino, ed., *Atti del XXI Congresso Internazionale di*

- Linguistica e Filologia Romanza. Palermo, 18-24 settembre 1995.* Tübingen: Niemeyer, vol. 1: 361-369.
- Sánchez Miret, F. (1998b). *La diptongación en las lenguas románicas.* München/Newcastle: Lincom Europa.
- Sánchez Miret, F. (1999). "Assimilazione a distanza fra vocali nei dialetti italiani: fonetica e spiegazione del cambiamento". Dins: Paola Benincà & Alberto Mioni & Laura Vanelli, eds., *Fonologia e morfologia dell'italiano e dei dialetti d'Italia. Atti del XXXI Congresso della Società di Linguistica Italiana, Padova, 25-27 settembre 1997.* Roma: Bulzoni: 269-290.
- Sanchis Guarner, M. (1949). "Noticia del habla de Aguaviva de Aragón". *Revista de filología española* 33: 15-65.
- Schädel, B. (1904). *Untersuchungen zur katalanischen Lautentwicklung. Ausgewählte Abschnitte.* Halle a. d. S.: Ehrhardt Karras.
- Schädel, B. (1909). *Relació sobre la filologia catalana (1906).* Erlangen: Junge & Sohn.
- Schroeder, W. (1932). "Die bedingte Diphthongierung betonter Vokale im südfranzösischen Alpengebiet". *Volkstum und Kultur der Romanen* 5: 152-241.
- Schuchardt, H. (1874). "Phonétique française. I: oi, ui = o + i, u + i. II: CH. III: Lz, nz". *Romania* 3: 279-286.
- Schultz-Gora, O. (19244). *Altprovenzalisches Elementarbuch.* Heidelberg: Winter.
- Schürr, F. (1936). "Umlaut und Diphthongierung in der Romania". *Romanische Forschungen* 50: 275-316.
- Schürr, F. (1955). "La posición del catalán en el conjunto de la diptongación románica". Dins: A. Badia & A. Griera & F. Udina, eds., *Actas y memorias del VII Congreso Internacional de Lingüística Románica. Barcelona 1953.* Barcelona: Abadía de San Cugat del Vallés: 151-163.
- Schürr, F. (1970). *La diphtongaison romane.* Tübingen: Fotodruck Präzis.
- Simoni-Aurembou, M.-R. (1995). "Les scriptae françaises V. Haute-Bretagne, Maine, Anjou, Touraine, Orléanais, Berry". Dins: Günter Holtus & Michael Metzeltin & Christian Schmitt, eds., *Lexikon der Romanistischen Linguistik. Band II,2: Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance.* Tübingen: Niemeyer: 347-365.
- Suchier, H. (1888). "Die französische und provenzalische Sprache und ihre Mundarten". Dins: Gustav Gröber, ed., *Grundriss der romanischen Philologie.* Strassburg: Trübner, vol. 1: 561-668.

- Taverdet, G. (1990). "Français: Les Aires linguistiques, IV: Dialectes de l'Est". Dins: Günter Holtus & Michael Metzeltin & Christian Schmitt, eds., *Lexikon der Romanistischen Linguistik. Band V,1: Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete von der Renaissance bis zur Gegenwart. Französisch*. Tübingen: Niemeyer: 654-71.
- Thomsen, V. (1876). "E + I en français". *Romania* 5: 64-75.
- Veny, J. (1973). "Dialectologie catalane". Dins: Antoni Badia Margarit & Georges Straka, eds., *La linguistique catalane. Colloque international organisé par le Centre de Philologie et de Littératures Romanes de l'Université de Strasbourg du 23 au 27 avril 1968*. Paris: Klincksieck: 289-337.
- Veny, J. (1991). "Catalán: Áreas lingüísticas". Dins: Günter Holtus & Michael Metzeltin & Christian Schmitt, eds., *Lexikon der Romanistischen Linguistik. Band V,2: Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete von der Renaissance bis zur Gegenwart. Okzitanisch, Katalanisch*. Tübingen: Niemeyer: 243-261.
- Voretzsch, C. (1900). *Zur Geschichte der Diphthongierung im Altprovenzalischen*. Halle: Niemeyer.
- Vurpas, A.-M. (1995). "Les scriptae francoprovençales". Dins: Günter Holtus & Michael Metzeltin & Christian Schmitt, eds., *Lexikon der Romanistischen Linguistik. Band II,2: Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance*. Tübingen: Niemeyer: 389-405.
- Weinreich, U. & W. Labov & M. Herzog (1968). "Foundations for an empirical theory of language change". Dins: Winfred P. Lehmann & Yakov Malkiel, eds, *Directions for historical linguistics*. Austin: The University of Texas: 95-188.
- Wüest, J. (1995). "Les scriptae occitanes IV. Languedoc". Dins: Günter Holtus & Michael Metzeltin & Christian Schmitt, eds., *Lexikon der Romanistischen Linguistik. Band II,2: Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance*. Tübingen: Niemeyer: 441-450.
- Zamora Vicente, A. (19672). *Dialectología española*. Madrid: Gredos.